

## MAKRO İKTİSADIN TEMELLERİ

## Mikro ve Makro İktisat Ayırımı

**İktisadın mikro birimleri olan bireyler (tüketiciler) ve firmaların (üreticiler) iktisadi faaliyetlerini inceleyen mikro iktisat, aynı zamanda ihtiyaç, fayda, değer ve fiyat kavramlarını analiz eder.** Bunun yanında piyasa türleri ve piyasaların işleyiş mekanizmaları, farklı piyasa koşullarında firma dengesinin nasıl oluştuğunun araştırılması da mikro iktisadın konuları arasındadır.

**Makro iktisat ise, az sayıda ve büyük ölçüde toplulaştırılmış değişkenlerin analizi ile ilgilidir. Bunlar: toplam gelir, toplam tüketim, toplam tasarruf, toplam yatırım ve fiyatlar genel seviyesi vs. gibi değişkenlerdir.** Ülke ekonomi ve dünya ekonomisini ilgilendiren konu başlıkları da makro iktisadın ilgi alanında bulunmaktadır. Bu anlamda yine istihdam, büyüme, enflasyon, kamu dengesi, dış ticaret, ödemeler dengesi gibi konularda makro iktisadın temel ilgi alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. (AS-2013)

## Makro İktisadın Doğuşu ve Keynes

Bir sosyal bilim olarak iktisadın ortaya çıkışı, 18. yüzyılda İngiltere’de başlayıp, ardından diğer Avrupa ülkelerine yayılan, Sanayi Devrimi yıllarına kadar dayanır. Adam Smith’in **“Ulusların Zenginliği”** adlı kitabının yayım yılı olan 1776 tarihi, iktisadi analizin doğuş yılı olarak kabul edilmektedir. (AS-2015)

Ortaya çıkan sorunların çözümünde Klasik modellerin yetersiz kalması makro iktisadın doğup gelişmesine öncülük etmiştir. Bu bağlamda Büyük Buhranı açıklayan ve devletin belli politikalarla ekonomik çöküntülerin üstesinden gelebileceğini iddia eden bir iktisadi düşünür, John Maynard Keynes’in görüşleri öne çıkmıştır. **İktisat tarihinin en önemli çalışmalarından birisi, John Maynard Keynes’in 1936’da yayınlanan “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” isimli kitabıdır.** Bu kitapta Keynes, piyasaların ve bunların davranışları ile ilgili bilgileri kullanarak karmaşık iktisadi olayları açıklamaya dönük bir teori geliştirmiştir. Bu nedenle makro iktisadın kökenleri büyük ölçüde Keynes’in sözü edilen eserine dayandırılır. (AS-2015), (DS-2015)

Keynes devletin çeşitli politikalarla ekonomiye müdahale edebileceğini, böylece üretim ve istihdam hacmi üzerinde etkili olabileceğini savunmuştur. Bu görüş Klasik modellerin kabul ettiği “bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler” felsefesinin tamamen zıddı olarak değerlendirilmektedir. Keynes’in yaklaşımı, özel sektör talebinin yetersiz kaldığı bir dönemde, üretimdeki ve istihdamdaki düşüşü önlemek için devletin toplam talebi destekleyerek ekonomiye müdahale etmesi gerektiği şeklinde özetlenebilir.

## Makro İktisadın Bileşenleri

Makro ekonomik yapının işleyişi mal, hizmet ve parasal akımların birlikte gerçekleşmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda **makro iktisadın ekonomide dört temel grubun davranışları üzerinde durduğunu söylenebilir;** (AS-2015)

- Hane halkı
- Firmalar
- Devlet
- Dış alem

Bir ekonomide makroekonomik dengenin gerçekleşmesi **gelir harcama eşitliğinin** sağlanabilmesine bağlıdır. (AS-2014) Bunun için ekonominin geneli için elde edilen gelirin tamamının harcanması gerektiği açıktır. Yani harcanmayan, arta kalan hiçbir gelir kalmamalıdır. Bunun anlamı ekonomik birimlerin tasarruf yapmamasıdır.

Günümüz ekonomilerinin işleyişinde finansal sistemin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Finansal sektör, finansal piyasalar sayesinde birikimleri reel yatırımlara dönüştürür. Bununla birlikte ekonominin etkin bir şekilde işlemesi ve büyümesi için

finansal sistemin etkin çalışması da oldukça önemlidir. Finansal sektör reel sektörün rakibi değil, onun tamamlayıcısıdır. Bu bağlamda, ekonominin daha da büyümesine hizmet eden bir sektör olarak ekonomik yapının önemli bir alt sektörüdür.

### Makro İktisadın Temel Konuları

Ekonominin iki alt dalından birisi olan makro iktisat, günümüzün en çok tartışılan belli başlı sorunları ve konularıyla ilgilendirir. Ancak makro iktisadi sorunlar zaman içinde değişmekte ve genellikle günün ekonomik sorunlarını anlamak ve analiz etmek için ortaya atılmaktadır. **Bu bağlamda toplam mal ve hizmet üretimi, üretim artışı (ekonomik büyüme), ekonomik dalgalanmalar (genişleme ve daralmalar), kaynakların kullanım sorunu (işsizlik), fiyat istikrarı (enflasyon, deflasyon), dış ekonomik ilişkiler (ödemeler dengesi), faiz oranlarının belirlenmesi, döviz kurlarının oluşumu gibi farklı konular makro iktisadın ilgi alanı içindedir.**

**Makro iktisadın temel konuları aynı zamanda ülke ekonomisinin mevcut performansının da belirleyicileridir. Makro iktisadın ilgi alanına giren temel değişkenler şöyle sıralanabilir; (AS-2014)**

- Üretim düzeyi ve ekonomik büyüme
- İşsizlik ve istihdam
- Enflasyon ve fiyatlar genel düzeyi
- Dış ekonomik ilişkiler (Ödemeler Bilançosu)

### Üretim Düzeyi ve Ekonomik Büyüme

**Bir ekonominin bütün olarak büyüklüğünün ölçüsü o ekonominin üretim gücü tarafından belirlenir. Bir ekonomide mevcut kaynakların ne ölçüde değerlendirildiği, üretim faktörlerinin kullanım biçimi, o ekonomideki üretim düzeyi yani gelir düzeyine bağlıdır.** Bu anlamda en sık kullanılan kavramlardan birisi Gayri Safi Yurtiçi Hasıladır (GSYH). GSYH'nın tanımını ise bir ekonomide belli bir dönemde (1yıl) üretilen tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin parasal değerleri toplamıdır.

Makro iktisadın en güncel konularından birisi olan ekonomik büyüme, toplumların refah ve yaşam standartlarında gelişmenin sağlanması için çok önemlidir. Bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde artırmanın tek yoludur.

Ekonomik büyüme basit olarak ülke vatandaşlarının istediği mal ve hizmetleri üretebilme gücünü arttırmak olarak tanımlanabilir. Büyüme hızı ise belirli bir dönemde, genellikle bir yılda, milli gelirin yüzde kaç arttığını gösterir.

**Ekonomik büyümenin iki kaynağı bulunmaktadır. (AS-2014)**

- 1- Üretimde kullanılan üretim faktörlerinin miktarının artmasıdır.
- 2- Büyümenin ikinci kaynağı ise üretim faktörlerinin verimliliğinin artmasıdır. Böylece aynı miktardaki üretim faktörleri ile daha fazla üretim yapılması mümkündür.

**XX. yüzyılın ortalarından itibaren, temel üretim faktörlerine bilginin eklenmesine** yol açan bilgi devrimi gerçekleşmiştir. Bu bağlamda büyüme literatürüne ekonomik büyüme üzerindeki etkileri açısından, yeni kavramlar girmiştir. Bunlar bilgi toplumu, bilgi ekonomisi, beşeri sermaye, Araştırma Geliştirme (Ar-Ge), yaparak öğrenme (learning-by-doing) ve teknoloji yayılımı (spillover) gibi kavramlardır. **(AS-2015)**

### İşsizlik ve İstihdam

Ekonomik performansın ortaya konulmasının bir boyutu da o ekonominin üretken kaynaklarını ne ölçüde kullanabildiği ya da istihdam edebildiğidir. **İstihdam, emek, sermaye, toprak vb. gibi çeşitli üretim faktörlerinin sili olarak üretim sürecinde kullanılması demektir.**

- Mevcut üretim faktörlerinin bir kısmının üretime katılmaması (katılmaması) durumuna **eksik istihdam** ya da iş-

sizlik denir. **(DS-2013)**

- Üretim faktörlerinin tamamının kullanımı durumu ise **tam istihdam** olarak ifade edilir.

Tam istihdamın gerçekleşmiş olduğu bir ekonomide mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek sahipleri iş bulabildiği gibi, ülkenin mevcut sermaye malları stoku ve tabiat (doğa) faktörü de tamamen üretime katılmış durumdadır. Ekonomik anlamda emek ya da işgücü ülke nüfusuna bağlı olan bir faktördür. İşgücü bir ekonomide çalışma istek ve kabiliyetine sahip nüfus olarak tanımlanmaktadır. Bu aynı zamanda o ekonomideki aktif nüfusu ifade etmektedir. İş gücü ya da aktif nüfus ise çalışanlar (istihdam edilenler) ve çalışmayanlar (işsizler) olarak sınıflandırılmaktadır.

**İşsizliği: çalışma gücü ve arzusu olduğu halde cari ücret düzeyinde iş arayıp da bulamayanların toplamı olarak tanımlayabiliriz.** Bu anlamda işsiz ise; çalışma istek ve gücünde olup piyasadaki cari ücret haddinde çalışmak isteyen, fakat makul ve uygun bir iş bulamayan kimse olarak tanımlamamız mümkündür.

Bir ülkede işsizler ile çalışanların toplamı işgücünü meydana getirir. İşsizler sayısının işgücüne bölümü ise işsizlik oranını verir.

$$\text{İşsizlik Oranı} = \frac{\text{İşsizlerin Sayısı}}{\text{İşgücü}}$$

### İşsizlik Türleri

**İradi işsizlik:** Kendi istediği şekilde bir iş olursa çalışacaklarını söyleyen kişilerin oluşturdukları işsizliktir. Bu kişiler genellikle tembel oldukları için, iş beğenmedikleri ya da iş koşullarında küçük bir değişikliğe bile razı olmamaları nedeniyle hemen işi bıraktıkları için işsizdirler.

**Gayri iradi işsizlik:** İş bölümü, uzmanlaşma ve otomasyonun önemli olduğu ülkelerde sık sık ortaya çıkan ve ekonomi açısından asıl önemli olan işsizlik türüdür.

**Mevsimlik işsizlik:** Bazı ekonomik faaliyetlerin belirli mevsimlerde yapılabilmesi sebebiyle ortaya çıkan işsizliktir. Örneğin tarım sektöründe işler mevsimle dağılmıştır. Hasat sonrası birçok kişi tarla işleri bittiği için işsiz kalırlar.

**Konjonktürel işsizlik:** Devrevi işsizlik adı da verilen bu **gayriiradi işsizlik türü ekonomik hayatın hep aynı faaliyet seviyesini devam ettiremeyip dalgalanmalar oluşturulmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Ekonomik yaşamda zaman zaman ortaya çıkan daralmaların yarattığı işsizliktir.**

**Yapısal işsizlik:** Bir ülkenin ekonomik yapısında meydana gelen değişmelerin sebep olduğu işsizliğe “yapısal (structural) işsizlik” denir. Bu tür işsizliğe ekonomide meydana gelen birtakım değişiklikler sebep olmaktadır. Çeşitli mal ve hizmetlere olan talepteki değişimler sonucu, emek talebinin yapısı da değişir.

**Gizli işsizlik: Genellikle az gelişmiş ülkelerde çok rastlanan gizli işsizliği, marjinal verimliliği sıfır ya da sıfırın altında olan işçilerin durumu olarak tanımlayabiliriz.** Bu kişiler şilen çalışıyor görünmelerine rağmen, iş alanından çekildiklerinde üretimde hiçbir azalma olmaz. **(AS-2013)**

**Friksiyonel işsizlik:** Geçici işsizlik olup, iş gücüne yeni katılanları ve işinden çıkartılanları ya da yeni iş arayanları kapsamaktadır. Bu tür işsizliğe geçici işsizlik de denmektedir. Ekonomik açıdan gelişmiş veya gelişmemiş bütün ülkelerde emek piyasasının iyi işlememesinden kaynaklanan bir işsizliktir. **(DS-2013), (DS-2014)**

### Fiyat İstikrarı ve Enflasyon

**Fiyat istikrarı, bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinin aşağı ya da yukarı yönde hareket etme eğiliminin olmaması durumudur.** Fiyat istikrarı ve bununla ilgili olarak karşımıza çıkan enflasyon, makro iktisadın temel konuları arasındadır. **(DS-2013)**

Ekonomide fiyat istikrarsızlığı denilince iki kavram karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ve daha fazla bilineni enflasyon

lasyon, ikincisi ise deflasyondur.

**Enflasyon**, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artıştır. Fiyat genel düzeyindeki hızlı yükselişler ise hiper enflasyon olarak adlandırılır. (AS-2014), (DS-2015)

Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli azalmalara ise **deflasyon** denir. Deflasyon da enflasyon gibi ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratır. Deflasyonist bir ekonomide, fiyatların sürekli düşmesi nedeniyle daha da düşeceğini bekleyen bireyler harcamalarını ileriki dönemlere erteler ya da harcama yapmak istemezler.

**NOT: Bir ekonomide hem enflasyonun hem de ekonomik daralmanın olduğu duruma stagflasyon adı verilir. (DS-2014), (DS-2015)**

Enflasyon oranı, fiyatlar genel düzeyinde belirli bir zaman diliminde meydana gelen değişme oranıdır. Fiyatlar genel düzeyi, ekonomideki bütün mal ve hizmet fiyatlarının belli bir dönemdeki tartılı ortalamasını göstermektedir.

Enflasyon oranı veya fiyatlar genel düzeyindeki artış oranının (Enflasyon büyüklüğü) ne olduğu hakkında fiyat endekslerine bakarak karar verilir. **Bu endekslerin değerindeki artış veya azalışa göre enflasyon oranları hesaplanır. Fiyat endeksleri:**

- Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE),
- Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE)
- GSYH Deflatörü olarak sıralanmaktadır.

## Fiyat Endeksleri

### **Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)**

Enflasyonu ölçmek için en çok kullanılan endeks, tüketicilerin satın aldıkları mal ve hizmetlerin perakende fiyatlarındaki değişimleri ölçen TÜFE'dir. **Son aşama olan tüketiciye ulaşan mal ve hizmetlerle, temel gereksinimlerindeki (Gıda gibi) değişimleri gösterir Tüketici açısından önemli olan perakende fiyatlardır.**

### **Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE)**

ÜFE, toptan fiyatlarındaki değişimleri ölçer. Tarım, madencilik, imalat sanayi ve enerji sektöründeki belli sayıdaki ürünün (Türkiye'de yaklaşık 650) fiyatlarındaki değişimleri inceler. ÜFE'de en çok izlenen rakam "çekirdek enflasyon"dur. Çekirdek enflasyon, özel imalat sanayi fiyat endeksidir ve özel imalat sanayinde oluşan üretim maliyetlerinin fiyat olarak değişimini ölçmektedir.

### **GSYH Deflatörü**

**En iyi enflasyon ölçüsü olarak kabul edilen GSYH deflatörü, milli gelir hesabında ver alan tüm mal ve hizmetlerin fiyat artışını içerir.** Bu deflatörü bulmak için, GSYH'deki cari artış, sabit fiyatlarla hesaplanan reel artışla karşılaştırılır. GSYH deflatörünominal GSYH'nın reel GSYH'ya oranıdır ve aradaki fark, fiyat gelişmelerini ifade eder.

$$GSYH \text{ Deflatörü} = \frac{\text{Cari Fiyatlarla GSYH}}{\text{Sabit Fiyatlarla GSYH}} \times 100$$

### **Enflasyonun Etkileri (AS-2014)**

- Gelir dağılımını bozucu etkisi
- Tasarruf oranlarını azaltma etkisi
- Ödemeler dengesini bozucu etkisi (ihracat azalışı, ithalat artışı)
- Ulusal paradan kaçış etkisi

## Dış Ekonomik İlişkiler (Ödemeler Bilançosu)

Dış ekonomik ilişkiler ele alınan ülke ile dış dünya arasındaki mal, hizmet ve faktör akımlarını içerir. **Faktör akımları** “sermaye”, “emek” ve “teknolojiden” oluşur.

**Bir ülkenin bir yıl içerisinde tüm yabancı ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini göstermek için belirli bir sisteme göre tutulan kayıtlara ödemeler dengesi veya ödemeler bilançosu adı verilir.** Ödemeler bilançosu bir ülkenin dış ekonomik durumunun göstergesi olarak makro iktisat açısından çok büyük önem taşır. Çünkü bu bilançonun açık ya da fazla vermesi milli gelir ve istihdam düzeyi, kalkınma hızı, fiyat istikrarı ve dolayısıyla ekonomik refah üzerinde önemli etkiler doğurur.

Döviz çıkışına neden olan işlemler (-), döviz girişine neden olan işlemler ise (+) olarak kaydedilmektedirler.

Ödemeler bilançosu yapısal olarak;

- Cari işlemler hesabı,
- Sermaye hesabı,
- Finans hesabı,
- Net hata ve noksan diye 4 gruba ayrılır.

## Makro İktisatta Değişkenler Arası İlişkiler

## Büyüme - İşsizlik Oranı ve Okun Yasası

**Üretim faktörlerinden birisi olan iş gücü ile ekonomik büyüme arasında da bir ilişkinin olması doğaldır. Amerikan ekonomisine ilişkin büyüme ile işsizlik rakamlarını inceleyen Arthur Okun,** reel büyüme oranının yüksek olduğu yıllarda işsizlik oranının düştüğünü, aksine reel büyüme oranının düşük düzeyde kaldığı hatta negatif olduğu yıllarda, işsizlik oranının arttığını saptamıştır. Bu bağlamda GSYH’da yüksek oranda büyüme ile işsizlik oranının azalması birlikte gözlenebilir. Büyüme ve işsizlik arasında, normal şartlarda rastlanan ilişki bu yöndedir.

## Enflasyon – İşsizlik

Enflasyon da işsizlik gibi başlıca ekonomik sorunlardan biridir. Ancak enflasyonun maliyeti işsizlik kadar açık değildir. İşsizlik, direkt olarak potansiyel üretimin azalmasına yol açarken, enflasyonda açık bir üretim kaybından söz edilemez. Enflasyonun olumsuzlukları; tüketicilerin reel gelirlerini azaltması, piyasalarda fiyat ilişkilerini bozması, fiyat sisteminin etkinliğini azaltması ve gelir dağılımındaki dengeyi bozmasıdır. Enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişki teorik olarak Phillips eğrisi ile açıklanmaktadır. Bu eğri ile yüksek seviyede bir işsizlik göz önüne alınarak enflasyonun düşürülebileceğini anlarız. Yani enflasyola işsizlik arasında negatif bir ilişki vardır.

**Phillips eğrisi ile açıklanan enflasyon- işsizlik ilişkisi sadece kısa dönem için geçerlidir. uzun dönemde böyle bir ilişki söz konusu değildir.**

## Enflasyon - Ekonomik Büyüme

Keynesyen ve Parasalcı iktisatçıların savunduğu, “enflasyon ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler” görüşünün dayanakları şunlardır:

- Enflasyondaki artış bireylerin servetlerinde azalışa neden olmaktadır. Bu nedenle bireyler enflasyon öncesi servet dengesine ulaşabilmek için tasarruf eğilimlerini arttırırlar ve sonuçta artan tasarruflar faiz oranlarını düşürmek ve yatırımları arttırmak suretiyle ekonomik büyümeyi arttırır.
- Enflasyon, yatırım portföyünü finansal sektörden reel sektöre doğru kaydırarak, sermayenin yoğunluğu artırarak ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır.

- Enflasyon döneminde bireylerin reel tasarruf düzeylerini koruyabilmek için ellerinde daha fazla para tutmak zorunda olmaları, senyora geliri ya da enflasyon vergisinin artmasına neden olmaktadır. Hane halkından devlete doğru yapılan bu gelir transferi sonucunda hükümet, elde ettiği geliri yatırımların finansmanında kullanacak ve enflasyonist süreç ekonomik büyümeyi arttıracaktır.
- Enflasyon dönemlerinde nominal ücretlerin enflasyona ayak uyduramaması, toplu pazarlıkların zaman alması veya hükümetlerin istikrar politikaları çerçevesinde reel ücretleri düşürme isteği söz konusu olmaktadır. Bu durum tasarruf eğilimi düşük olan kesimlerin reel gelirlerini azaltırken, tasarruf eğilimi yüksek olan kesimlerin reel gelirlerini arttırmak suretiyle ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir

Enflasyon ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkiler görüşünü savunanların gerekçeleri ise şunlardır:

- ✓ Enflasyon gelecekle ilgili olumsuz beklentilerin ortaya çıkmasına neden olmakta, bu da yatırımları ve büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.
- ✓ Yüksek enflasyon oranı, yüksek enflasyon değişkenliğine neden olmakta ve ortaya çıkan belirsizlik ekonomik birimlerin piyasadaki sinyalleri tam olarak algılayamamasına ve piyasada oluşan yanlış sinyaller yatırımları ve büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.
- ✓ Farklı sektörlerde ait fiyatlar farklı oranlarda arttığından enflasyon, ileriye dönük yatırım kararlarının etkinliğini bozmaktadır. Bu da kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir.
- ✓ Enflasyon ulusal paranın değer kazanmasına neden olmakta ve bu ihracatı olumsuz yönde etkilemektedir.
- ✓ Enflasyon finansal varlıkların değerini düşürdüğü için, bireyler tasarruflarını genellikle altın ve gayrimenkul olarak tutmayı tercih etmektedirler. Altın ve gayrimenkule yönelen tasarruflar ise, reel yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir.
- ✓ Ayrıca nominal vergi sistemi ile etkileşimli olarak enflasyon oranındaki artış sermayenin maliyetini arttırmakta bu durum yatırımları ve ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

## ULUSAL GELİR VE REFAHIN ÖLÇÜMÜ

### Ulusal Gelir ve Hesaplama Yöntemleri

Bir ekonominin ne kadar ürettiğinin en önemli göstergesi **Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)**'dir. Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) bir ülkenin sınırları içerisinde belirli bir dönemde üretilen tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin piyasa değerine denir. **(AS-2015)**

**GSYH ülkenin ekonomik performansının yıllar itibariyle değerlendirilmesinde kullanılan en önemli değişkendir. (AS-2013)**

#### **GSYH tanımında dikkat edilmesi gereken birkaç unsur vardır.**

- 1- Piyasa değeri tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetler konu edilir.
- 2- GSYH hesaplamasında ara mallar hesaba katılmaz. Eğer katılırsa "mükerrer (çifte) sayma" hatası yapılmış olur. **(AS-2015)**
- 3- GSYH hesaplanmasında hesap döneminde üretilen mal ve hizmetler dahil edilir.
- 4- GSYH bir ülkenin sınırları içerisinde üretilen mal ve hizmetleri kapsar.

Türkiye GSYH'si 2011 yılına gelindiğinde yaklaşık 1,295 trilyon TL'ye yükselmiştir. Türkiye'nin 2011 yılı GSYH'si 773 milyar Amerikan Doları (ABD)'na tekabül etmektedir.

Bir ekonominin GSYH'si üç farklı metotla hesaplanabilir. Bunlar: **(AS-2014)**

- 1. Üretim yöntemi**
- 2. Gelir yöntemi**
- 3. Harcama yöntemi**

### GSYH'nin Üretim Yöntemi ile Hesaplanması

GSYH'nin üretim yöntemi ile hesaplanması ekonomide üretilmiş nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerlerinin toplanması suretiyle yapılır. Bu hesaplama yapılırken özellikle üretim sürecinde başka malların üretiminde kullanılan ara mallar hesaplama dahil edilmez. Bunu yapmanın yolu ise ekonomik birimler tarafından yaratılan katma değerlerin toplanmasıdır. **(AS-2015)**

**NOT: Katma değer** bir malın piyasa değeri ile bu malın üretim sürecinde kullanılan girdilerin değeri arasındaki farktır. **(DS-2013), (AS-2014)**

### GSYH'nin Gelir Yöntemi ile Hesaplanması

GSYH'nin gelir yaklaşımı ile hesaplanması bir ekonomide ekonomik faaliyetler sonucu elde edilen gelirlerin toplanması suretiyle olur. Çünkü geliri yaratan şey üretimdir. Dolayısıyla **GSYH'nin üretimi sonucu oluşan gelirin GSYH'ya eşit olması gerekir.**

Üretime katılan her üretim faktörü bir gelir elde etmektedir. Üretim faktörlerinden emek üretime katılımı sonucu gelir olarak ücret elde ederken, bir diğer üretim faktörü olan sermaye kar, faiz yada rant elde edecektir. GSYH'nin bir parçası olan yatırımların bir kısmı bina, makina, teçhizat gibi fiziksel sermayenin eskime payı olarak ayrılmaktadır. O yüzden gelir yöntemi ile hesaplanan **GSYH'ya amortismanlar eklenir.**

Son olarak üretim sonucu elde edilen hasılatın bir kısmı ise dolaylı vergi olarak devlete ödenirken, devlette bazı kesimlere sübvansiyon adı altında bazı ödemeler yapacaktır. Devlete ödenen dolaylı vergileri devletin geliri olarak, devletin yap-

tiği sübvansiyon ödemelerini de gideri olarak düşünürsek, gelir yaklaşımı ile GSYH hesaplanması şöyle olacaktır:

$$\underline{GSYH = \text{Ücret} + \text{Kar} + \text{Faiz} + \text{Rant} + \text{Amortismanlar} + \text{Dolaylı vergiler} - \text{Sübvansiyonlar}}$$

### GSYH'nin Harcama Yaklaşımı ile Hesaplanması

GSYH'nin harcama yöntemi ile ölçülmesi bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin kullanıcıları tarafından yapılan ödemelerin yani harcamaların toplanmasıdır. Bir ekonomideki harcamalar dört farklı gruba ayrılırlar. Bunlar: (AS-2015)

Tüketim harcamaları (C)

Yatırım harcamaları (I)

Kamu harcamaları (G)

Net ihracattır (NX=X-M)

$$GSYH = C + I + G + (X-M)$$

#### Örnek:

Bir ekonomideki;

Tüketim harcamaları: 100.000 TL

Yatırım harcamaları: 50.000 TL

Kamu harcamaları: 70.000 TL

İhracat: 40.000 TL

İthalat: 60.000 TL ise

$$GSYH = 100.000 + 50.000 + 70.000 + (40.000 - 60.000) = 200.000 \text{ TL}$$

- ✓ **Tüketim Harcamaları:** Bireylerin nihai mal ve hizmetleri edinmek için yaptıkları harcamalara tüketim harcamaları denir.
- ✓ **Yatırım Harcamaları:** Firmaların ve devletin başka bir mal ya da hizmet üretmek üzere satın aldıkları nihai mal ve hizmetler için yapılan harcamalara yatırım harcamaları denir.
- ✓ **Kamu Harcamaları:** Devletin eğitim, sağlık, güvenlik, yargı gibi temel fonksiyonlarını yerine getirirken ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlere yaptığı harcamalara kamu harcamaları denir.
- ✓ **İhracat:** Yurtdışında üretilip başka bir ülkeye satılan mal ve hizmetlere ihracat (dışsatım) denir.
- ✓ **İthalat:** Yurtdışında üretilip yurtdışında satılan mal ve hizmetlere ithalat (dışalım) denir.

- 2011 yılında 1,295 trilyon TL olan Türkiye GSYH' sinin en önemli kalemini özel tüketim harcamaları oluşturmaktadır. 2011 yılında 921 milyar TL olan özel tüketim harcamalarının GSYH içerisindeki payı %71'dir.
- İkinci önemli kalem yatırım harcamalarıdır. 308 milyar TL olan yatırım harcamalarının (stok değişimlerini içermektedir) payı %24'tür.
- Devlet 2011 yılında 180 milyar TL harcamıştır. Bu GSYH'nin %18'ine tekabül etmektedir. (AS-2013)
- Son olarak Türkiye'nin net ihracatı, diğer deyişle dış ticaret açığı, 2011 yılında 114 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu açık GSYH'nin %9'u büyüklüğündedir.

### GSYH VE GSMH

1990'lara kadar hemen hemen dünyanın birçok ekonomisinde ulusal gelir ölçütü olarak **Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)** kullanılmakta idi. GSYH ile GSMH arasındaki fark bir ekonominin yarattığı gelir ile elde ettiği gelir arasındaki farka eşittir



**GSMH nerede olursa olsun bir ekonominin üretim faktörleri ile üretilen mal ve hizmetlerin parasal değeridir.** Diğer bir ifade ile bir ülkenin üretim faktörleri ile o ülke sınırları içerisinde ve dışarısında belirli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeridir. GSMH hesaplamasında söz konusu olan üretimin mutlaka o ülkenin sınırları içerisinde gerçekleşmesi gerekmektedir.

Ülke dışında yaratılan gelirden GSMH hesaplamasına dahil edilmektedir. Dolayısıyla GSMH'yı elde edebilmek için o ülkenin GSYH'na net faktör gelirlerini (NFG) ilave etmek gerekmektedir.

**GSMH = GSYH + NFG (AS-2014)**

**Net faktör gelirlerini (NFG)** yerli üretim faktörlerine yurtdışından yapılan ödemeler ile yerli ekonomi tarafından yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeler arasındaki fark olarak tanımlayabiliriz.

**Örnek;**

Tüketim harcamaları: 100.000 TL

Yatırım harcamaları: 50.000 TL

Kamu harcamaları: 70.000 TL

İhracat: 40.000 TL

İthalat: 60.000 TL

Faktör geliri: 30.000 TL ise

$GSYH = 100.000 + 50.000 + 70.000 + (40.000 - 60.000) = 200.000$  TL

$GSMH = 200.000 + 30.000 = 230.000$

### Diğer Ulusal Gelir Ölçütleri

- **Safi yurtiçi hasıla (SHY)**
- **Safi milli hasıla (SMH)**

**SYH = GSYH - Amortismanlar**

**SMH = GSMH - Amortismanlar**

**Örnek; (AS-2013)**

Tüketim harcamaları: 100.000 TL

Yatırım harcamaları: 50.000 TL

Kamu harcamaları: 70.000 TL

İhracat: 40.000 TL

İthalat: 60.000 TL

Faktör geliri: 30.000 TL

Yıpranma payı: 15.000 TL ise

$GSYH = 100.000 + 50.000 + 70.000 + (40.000 - 60.000) = 200.000$  TL

$GSMH = 200.000 + 30.000 = 230.000$

Safi Yurtiçi Hasıla =  $200.000 - 15.000 = 185.000$  TL

Safi Milli Hasıla =  $230.000 - 15.000 = 215.000$  TL

- **Milli Gelir (MG)** Safi Milli Hasıla (SMH)'dan dolayı vergilerin çıkarılıp sübvansiyonların eklenmesi ile bulunabilir.
- **Milli Gelir (MG)**, bir ekonominin sahip olduğu üretim faktörlerine yapılan ödemelerin toplamına eşittir.

**MG = SMH - Dolaylı Vergiler + Sübvansiyonlar**

MG üretim faktörlerine yapılan ödemelerin toplamıdır:

**MG = Ücret + Kar + Faiz + Rant**

**NOT:** MG'e aynı zamanda "faktör fiyatları ile safi milli hasıla" da denir

### Nominal ve Reel GSYH

- **Cari fiyat:** Hesap döneminde piyasada geçerli olan fiyattır.
- **Nominal GSYH:** GSYH'nın hesaplanan yapıldığı dönemdeki piyasa fiyatları cinsinden değeridir.
- **Reel GSYH:** Belirli bir yıldaki GSYH'nın baz yılı fiyatları cinsinden değeridir.

GSYH'nın hesaplanan yapıldığı dönemdeki piyasa fiyatları cinsinden değerine *Nominal GSYH* denir. *Reel (yada sabit fiyatlarla)* GSYH ise belirli bir yıldaki GSYH'nın baz yılı fiyatları cinsinden değeridir. Bir ekonominin bir yıldan diğer yıla büyüme oranı reel GSYH kullanılarak ölçülebilir.

- Ekonomik büyüme bir ekonominin üretim kapasitesinin zaman içerisinde reel olarak artmasıdır. (DS-2013)
- Cari fiyatlarla hesaplanan GSYH reel olarak ölçmek için **fiyat endekslerini kullanırız**. Nominal değer fiyat endeksine bölünürse reel değeri bulunur. **(AS- 2013), (AS- 2014)**

$$\text{Reel GSYH (GSMH)} = \frac{\text{Nominal GSYH (GSMH)}}{\text{Fiyat Endeksi}}$$

### Ekonomik Büyüme

Reel GSYH belki de en çok kullanılan ulusal gelir ölçütüdür. Çünkü bir ekonominin bir yıldan diğer yıla büyüme oranı reel GSYH kullanılarak ölçülebilir. **Ekonomik büyüme bir ekonominin üretim kapasitesinin zaman içerisinde reel olarak artmasıdır.**

$$\text{Büyüme}_{\text{GSYH}} = \frac{\text{GSYH}_t - \text{GSYH}_{t-1}}{\text{GSYH}_{t-1}} \times 100$$

**Örnek; (AS-2013)**

2014 yılı GSYH 1.500 TL

2015 yılı GSYH 1.800 TL ise

$$\text{Büyüme}_{\text{GSYH}} = \frac{1800 - 1.500}{1.500} \times 100 = 0,20 = \%20$$

### GSYH Deflatörü

Nominal olarak ifade edilen iktisadi değişkenleri reel olarak ifade edebilmek için fiyatların ne kadar değiştiği bilgisine ihtiyaç vardır. Mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişimi genel olarak fiyat endeksi olarak adlandırdığımız endeksleri kullanarak takip ederiz.

**Fiyat endeksi** bir grup mal ve hizmetin cari fiyatlarla değerinin aynı mal grubunun belirli bir yıldaki (baz yılı) fiyatlarla değerine oranıdır.

En çok kullanılan ve bir ekonomideki tüm kesimleri ilgilendiren fiyat endeksleri;

- **Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)**
- **Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE)**

Ekonomideki tüm mal ve hizmetleri içeren fiyat endeksi GSYH Deflatörü 'dür. GSYH deflatörü bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin genel fiyat ortalamasının değişimini yansıtır ve kabaca nominal GSYH'nın reel GSYH'ya oranı olarak hesaplanır. (AS-2014), (AS-2015)

$$GSYH \text{ Deflatörü} = \frac{\text{Nominal GSYH}}{\text{Reel GSYH}} \times 100$$

GSYH hesaplamasında dikkate alınmayan kalemler; (AS-2014)

- GSYH **kanun dışı ekonomik aktiviteleri** içermez.
- **Kayıt dışı ya da veraltı ekonomisi** dediğimiz, bildirilmeyen dolayısıyla kayıtdışı yapılan iktisadi işlemlerde GSYH hesaplamalarına dahil edilmezler.
- **Piyasa dışı iktisadi aktiviteler** GSYH'ya dahil edilmezler.
- **Mal ve hizmetlerin kalitesi** dikkate alınmaz.

### Refah Ölçütü Olarak GSYH Ve Uluslararası Refah Karşılaştırmaları

Bir refah ölçütü olarak kişi başına düşen gelire, **yani kişi başına GSYH'ya (KBGSYH)** bakmak gerekir. Bir ekonominin kişi başına düşen GSYH'sı o ekonominin GSYH'nın nüfusuna bölünerek elde edilir. Böylelikle ortalama olarak bir kişi başına düşen gelir bulunmuş olur.

$$\text{Kişi Başı GSYH} = \frac{\text{GSYH}}{\text{Nüfus}}$$

**NOT: Kişi başına düşen GSYH için en makro düzeydeki üretkenlik (verimlilik) ölçütü de denebilir.**

GSYH'lerini karşılaştırmak çokta anlamlı değildir. Ülkelerarası karşılaştırmalar yapabilmek için öncelikle ortak bir para birimine ihtiyaç vardır. Bu sorun günümüzde ülkelerin GSYH'ları Amerikan doları (ABD) cinsinden ifade edilerek çözülmektedir. Bunun için o ülkenin GSYH'sı **Nominal Döviz Kuru** kullanılarak ABD dolarına çevrilmektedir.

**Reel Döviz Kuru:** Reel döviz kuru iki ülke arasındaki benzer mal ve hizmetlerin dönüşüm oranıdır. (AS-2013)

$$\text{Reel Döviz Kuru} = \text{Nominal Döviz Kuru} \times \frac{\text{Yurt Dışı Fiyat Düzeyi}}{\text{Yurtiçi Fiyat Düzeyi}}$$

**Satın Alma Gücü Paritesi (SGP):** Belirli bir mal ve hizmet sepetinin satın alınabilmesi için gerekli ulusal para tutarlarının birbirine oranıdır. (DS-2014), (DS-2015)

Ülkeler arasında daha doğru bir refah karşılaştırması yapabilmek için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen **İnsani Gelişim Endeksine (İGE)** bakmak gerekebilir. Birleşmiş Milletler' in hazırladığı bu endeks, insan refahını belirleyen üç temel unsuru göz önünde bulundurmaktadır; (AS-2013)

- **Gelir**
- **Eğitim**
- **Sağlıklı yaşam süresi**

**NOT:** Endekse göre Türkiye 2011 yılında insani gelişim açısından 187 ülke arasında 92.'dir.

## MİLLİ GELİRİN BİLEŞENLERİ: TÜKETİM, YATIRIM VE TASARRUF

## Tüketim, Tasarruf ve Yatırım İlişkisi

Bir ekonomide toplam harcamaların dört temel bileşeni olduğunu daha önceki bölümlerde görmüştük. Ekonomide bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin değerini ifade eden GSYH'yi "Y" ile gösterirsek, **gelir-harcama ilişkisi**

$$Y=C+I+G+NX$$

Milli gelir özdeşliği adını verdiğimiz bu özdeşlik, bir ekonomideki toplam mal ve hizmet üretimini ifade eden GSYH'nin **toplam tüketim (C), toplam yatırım harcamaları (I), kamu harcamaları (G) ve net ihracat (NX) olarak dört bileşeni olduğunu ifade etmektedir.** Bu bir özdeşliktir çünkü ifadenin sol tarafındaki herhangi bir artış sağ taraftaki bileşenlerin toplamında da bir artış anlamına gelir.

Bu eşitlik her durumda sağlandığı için özdeşlik adını veriyoruz. Bu özdeşliği kapalı bir ekonomi için

$$Y=C+I+G$$

*Kapalı ekonomi*, diğer ülkeler ile ticari ilişkilerin olmadığı bir ekonomi demektir. Diğer ülkeler ile ticari ilişkileri olan bir ekonomiye ise *açık ekonomi* adını veriyoruz. Dış ticaretin olmadığı bir durumda  $NX=0$  olacağı için, özdeşlik yukarıdaki gibi ifade edilir. Özdeşliği yatırımlar için tekrar yazdığımızda;

$$I=Y- C- G$$

Eşitliğin sağ tarafındaki ifadeye "*toplam tasarruflar*" veya sadece "*tasarruflar*" adı verilir. **Toplam gelirin hanehalkı ve devlet tarafından tüketilmeyen kısmı toplam tasarruf olarak adlandırılmaktadır.** (AS-2014), (AS-2015)

Ekonomideki toplam tasarruflar;

$$S=Y- C- G$$

Devletin topladığı vergilerden hanehalklarına yaptığı transfer ödemelerini çıkardıktan sonra kalan kısma "*net vergi hasılatı*" adı verilir ve aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$T=TA- TR$$

TA devletin toplam vergi hasılatını,

TR ise devletin sosyal güvenlik harcamaları veya sosyal yardımlar gibi hanehalklarına yaptığı ödemeleri ifade eder. Vergiler hanehalklarından alınıp devletin kasasına giren gelir

$$S=(Y- T- C) + (T- G)$$

ifadenin sağ tarafındaki ilk terim olan  $(Y-T-C)$ , *özel tasarruflar* olarak adlandırılır. Özel tasarruflar hanehalklarının yaptığı tasarrufları ifade eder. Eşitliğin sağ tarafındaki ikinci terim olan  $(Y-G)$  ise "*kamu tasarrufları*" olarak adlandırılır. Kamu tasarrufları devletin elde ettiği net vergi hasılatından kamu harcamaları çıkarıldıktan sonra kalan kısımdır. Ekonomideki toplam tasarruflar özel tasarruflar ile kamu tasarruflarının toplamından oluşur.

Kapalı bir ekonomide gelirin tüketilmeyen kısmının tamamının yatırım için kullanıldığı varsayılır. Eşitlik bu durumu ifade

etmektedir. Toplam tasarrufları “S” ile gösterirsek aşağıdaki tasarruf-yatırım eşitliğini elde ederiz:

$$I=S$$

Ekonomideki hanehalklarının elde ettiği toplam harcanabilir geliri aşağıdaki gibi vergi sonrası gelir olarak ifade edebiliriz:

$$YD=Y-TA+TR$$

Görüldüğü gibi, toplanan vergiler harcanabilir geliri azaltırken, hanehalklarına yapılan transferler harcanabilir geliri artırmaktadır. Hanehalklarının elde ettiği harcanabilir gelirin bir kısmı tüketim harcamalarına giderken, bir kısmı da tasarruf edilecektir:

$$YD=S+C$$

Bu eşitlikteki harcanabilir gelirin tanımını yerine yazarak toplam gelir (Y) için çözersek,

$$Y=S+C+T$$

eşitliğini elde ederiz. Buna göre toplam GSYH, toplam tasarruflar, toplam tüketim harcaması ve devletin net vergi hasılatının toplamına eşittir. Buradan toplam tasarrufları

$$S=Y-T-C$$

### Tüketim ve Tasarruf

Tüketim harcamaları toplam harcamaların en önemli bileşenidir. Toplam harcamalar içerisindeki en büyük pay tüketim harcamalarına aittir. Örneğin **2011 yılında Türkiye ekonomisindeki toplam tüketim harcamaları 920 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu miktar gayrisafi yurtiçi hasılanın %71'ine karşılık gelmektedir.**

Ekonomideki toplam tüketim harcamaları ekonomideki bireylerin tüketim harcamalarının toplamından oluşmaktadır. O halde, toplam tüketim harcamalarını hanehalklarının tek tek gösterdikleri tüketim davranışıyla ilişkili olduğu açıktır. Bu nedenle bireylerin tüketim ve tasarruf kararlarını nasıl verdiklerini ve bu kararın hangi faktörler tarafından etkilendiğini anlamak toplam tüketim harcamalarını belirleyen faktörlerin daha iyi kavranmasına yardımcı olacaktır.

### Tüketim ve Tasarruf Davranışı

Tüketim ve tasarrufu belirleyen en önemli unsur gelirdir. Her dönem elde edilen gelire o dönemin **cari geliri** adı verilir. Vergiler ödendikten sonra kalan cari gelire ise **cari harcanabilir gelir** adı verilir. Elde edilen harcanabilir gelirin tamamı tüketim harcaması ve tasarruf arasında bölüşülür.

$$\text{Harcanabilir Gelir} = \text{Tüketim} + \text{Tasarruf}$$

Herhangi bir şeyden daha fazla almak için başka bir şeyden vazgeçmek zorunda olmamıza **ödünleşim** adı verilir. **(AS-2015)**

Kişi bugün cari gelirinden daha fazla tüketmek istediğinde gelecekte cari gelirinden daha az tüketmek zorunda kalacaktır. Benzer şekilde, gelecekte cari gelirinden daha fazla tüketim yapmak için bugün cari gelirinden bir kısmını tasarrufa ayırarak daha az tüketim yapması gerekmektedir. İnsanlar tüketimlerinin zaman içerisinde inişli çıkışlı bir seyir izlemesi yerine istikrarlı olmasını tercih ederler. Bu tercih bireylerin tüketim-tasarruf kararlarını etkiler

**Artan gelirin ne kadarının tüketim için ayrılacağı bireylerin marjinal tüketim eğilimleri tarafından** belirlenir. “MPC” olarak gösterilen marjinal tüketim eğilimi 0 ile 1 arasında bir değerdir.

Marjinal tüketim eğiliminin 0.75 olduğunu düşünelim. Bu durumda kişinin cari gelirindeki 1000 TL’lik artışın 750 TL’sini,

yani %75'lik bir kısmını tüketim için ayıracaktır.

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y} = \frac{750}{1.000} = 0,75$$

**Gelirdeki bir artışın ne kadarının tüketime gideceğini marjinal tüketim eğilimi belirlemekte iken toplam gelirin ne kadarının tüketime gideceğini ortalama tüketim eğilimi belirler.**

Ortalama tüketim eğilimi bize elimize geçen toplam gelirin her TL'sinin kaç kuruşunun tüketim için kullanıldığını gösterir. Kısaca "APC" ile gösterilen ortalama tüketim eğilimi, marjinal tüketim eğilimi gibi 0 ile 1 arasında bir değer alır.

**Örnek; (AS-2013)**

Gelir 1.200 TL

Harcama 900 TL ise

$$APC = \frac{900}{1.200} = 0,75$$

**Beklentiler**

Bireyler her dönem yapacakları tüketim harcamasına sadece o dönemin cari gelirini dikkate alarak karar vermezler. Tüketicilerin dikkate aldıkları bir diğer önemli faktör gelecek dönemlerde beklenen gelirleridir.

Beklenen gelirin artış beklentisi cari dönem tüketimini artırması, bireylerin tüketimlerini zaman içinde istikrarlı hale getirmek istemelerinin bir sonucudur. Beklenen gelirin azalması durumlarında bireyler cari dönem tüketimlerini azaltarak, tasarruf ettikleri miktarı artıracaklardır.

**Servet**

Bireylerin veya hanehalklarının her dönem yaptıkları tasarrufların toplamı onların servetlerini oluşturur. Daha formel olarak tanımlayacak olursak, bir hanehalkının serveti sahip olduğu varlıkların toplamından borçlarının toplamının çıkarılmasıyla elde edilen miktardır. Servet seviyesindeki değişikliklerin bireylerin tüketim davranışlarını etkilemesi beklenebilir bir sonuçtur. Servet seviyesindeki artışlar cari tüketim seviyesini artıracaktır.

Hanehalklarının servetlerini etkileyen makroekonomik gelişmeler, hanehalklarının tüketimlerini de etkileyeceği için, toplam tüketim harcamalarını da etkileyecektir.

Örneğin ev fiyatlarının diğer mal ve hizmetlerin fiyatlarından daha fazla artması, ev sahibi olan hanehalklarının servetlerinin artması anlamına gelir. Benzer şekilde, hisse senedi piyasasında fiyatı endeksin üzerinde artan bir firmanın hisselerine sahip olanların servetleri artmış demektir. Sözü ettiğimiz bu etkiler hanehalklarının tüketimlerini artırmalarına neden olabileceği gibi, azaltmalarına da neden olabilir

**Reel Faiz Oranı**

- **Reel faiz oranı** fiyat artışlarının etkisinden arındırılmış faiz oranıdır. Bu nedenle satın alma gücü cinsinden ifade edilen bir orandır.
- **Nominal faiz oranı** Türk Lirası cinsinden ödenme garantisi ile vaat edilen faiz oranıdır.

$$r = i - \pi$$

**(Reel Faiz Oranı = Nominal faiz Oranı – Enflasyon) (DS-2015)**

- $r$  reel faiz oranı
- $i$  nominal faiz oranı
- $\pi$  ise enflasyon oranı

Reel faiz oranındaki bir artışın birbirinin tam tersi iki etkisi söz konusudur

Reel faizlerin artması ile kişiler daha az tüketmeyi tercih edecek ve daha fazla tasarruf yapacaktır. Bu etkiye “ikame etkisi” adı verilir. **İkame etkisi reel faiz oranlarındaki bir artış halinde tüketimini azaltacaktır.**

Reel faiz oranının yükselmesi tasarruf miktarını azaltarak tüketim miktarını artıracaktır. Bu etkiye “gelir etkisi” adını veriyoruz. **Gelir etkisi reel faizdeki bir artış halinde tasarrufların azalmasına ve tüketim harcamasının artmasına yol açar.**

İkame etkisi borç alan bireyler ile tasarruf yapan bireyler için aynı şekilde işleyecektir. Her iki tür birey için de reel faiz oranındaki bir artış tüketimi azaltacak ve tasarrufu artıracaktır. Bununla birlikte gelir, borç alan bir bireyler için farklı işleyecektir.

Borç alan bir birey için reel faiz oranındaki artış, aldığı her TL için ödemesi gereken faiz miktarını artıracığı için, gelecek dönem servetinde bir azalma anlamına gelecektir. Bu durum servet seviyesinin azalması ile aynı etkiyi yapacak ve tüketimi azaltarak tasarrufları artıracaktır.

Faiz oranındaki artış borç alan bireyleri daha az borç almaya teşvik ederken, borç veren, yani tasarruf yapan bireyler üzerindeki etkisi belirsizdir.

### Keynesyen Tüketim Fonksiyonu

Keynesyen tüketim fonksiyonu harcanabilir gelir ile tüketim harcamaları arasında pozitif, yani aynı yönde bir ilişki öngörmektedir. **Toplam tüketim harcamalarının cari harcanabilir gelir tarafından belirlenen kısmına “UYARILMIŞ TÜKETİM HARCAMALARI” VEYA “GELİRE BAĞLI TÜKETİM HARCAMALARI” adı verilir. (DS-2013), (AS-2014), (AS-2015)**

Harcanabilir gelirdeki artışın tüketim harcamalarını ne kadar artıracığı ise harcanabilir gelir ile tüketim harcamaları arasındaki ilişkinin doğasına bağlıdır. Harcanabilir gelir ile tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi ise marjinal tüketim eğilimi (MPC) belirlemektedir.

**Marjinal tüketim eğilimi** toplam harcanabilir gelirdeki artışın ne kadarlık bir kısmının tüketim harcamalarına gittiğini gösterir. Marjinal tüketim eğilimi kısaca “MPC” olarak yazılır ve “c” ile gösterilir. **(AS-2014)**

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y} = c$$

Marjinal tüketim eğilimi tüketim harcamalarındaki değişimin harcanabilir gelirdeki değişime oranı olarak ifade edilmektedir.

Örneğin toplam harcanabilir gelirdeki 100 milyon TL’lik bir artışın 80 milyon TL’si tüketime ayrılıyor ise marjinal tüketim eğilimi 0,80 olacaktır.

**Toplam harcanabilir gelirdeki artışın ne kadarlık kısmının tasarrufa ayrıldığı “marjinal tasarruf eğilimi” tarafından belirlenir.** Marjinal tasarruf eğilimi toplam harcanabilir gelirdeki artışın ne kadarının tasarrufa ayrıldığını gösterir.

Örneğin toplam harcanabilir gelirdeki 100 milyon TL’lik bir artışın 20 milyon TL’si tasarrufa ayrılıyor ise marjinal tasarruf eğilimi 0,20 olacaktır. Burada marjinal tasarruf eğilimini kısaca “MPS” olarak yazılır ve “s” sembolü ile gösterilir.

$$1 = MPC + MPS$$

$$1 = c + s$$

Bireylerin elde ettiği toplam gelirin ne kadarının tüketim harcamalarına gideceğinin ortalama tüketim eğilimi tarafından belirlenir

$$APC = \frac{C}{YD}$$

Toplam gelirin en fazla tamamı tüketime ayrılabilir için ortalama tüketim eğilimi 0 ile 1 arasında bir değer olacaktır. Toplam gelirin tasarrufa giden kısmı ise *ortalama tasarruf eğilimi* (APS) tarafından belirlenir.

$$APS = \frac{S}{YD}$$

Ortalama tasarruf eğilimi de ortalama tüketim eğilimi gibi 0 ile 1 arasında bir değer olacaktır. Ayrıca ortalama tüketim eğilimi ile ortalama tasarruf eğiliminin toplamı 1'e eşit olacaktır

$$APC + APS = 1.$$

### Otonom Tüketim Harcamaları

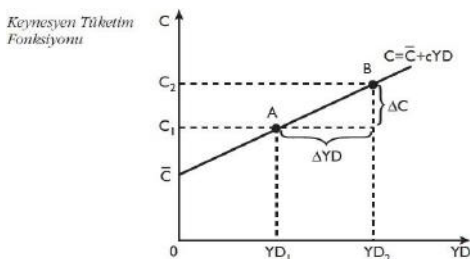
Keynes toplam harcamaların harcanabilir gelir dışındaki bütün faktörler tarafından belirlenen kısmına "**OTONOM TÜKETİM HARCAMALARI**" olarak kabul etmiştir. (AS- 2013), (DS-2014), (AS-2015)

Dolayısıyla otonom tüketim harcamalarını, toplam tüketim harcamalarının harcanabilir gelire bağlı olmayan kısmı olarak tanımlayabiliriz. Keynes kısa dönemde otonom harcamaların değişmeyeceğini öne sürmüştür.

### Tüketim Fonksiyonu

$$C = \bar{C} + cYD$$

Bu fonksiyon *Keynesyen tüketim fonksiyonu* olarak adlandırılır. Böyle bir fonksiyonun grafiği tüketim-harcanabilir gelir ekseninde pozitif eğimli bir doğru olarak çizilir.



Otonom tüketim harcamaları değiştiğinde tüketim fonksiyonu paralel olarak kayacaktır. Örneğin otonom tüketim harcamalarında bir artış olduğunda tüketim fonksiyonu yukarı kayacaktır.

Marjinal tüketim eğilimi  $c$  değiştiğinde ise tüketim fonksiyonunun eğimi değişecektir. Örneğin marjinal tüketim eğiliminin artması durumunda tüketim doğrusu dikleşecektir.



**NOT:** Keynesyen tüketim fonksiyonunun eğimi marjinal tüketim eğilimine eşittir. (AS-2013)

## Yatırım

Yatırımdan bahsedildiğinde iktisatçıların dışında herkesin aklına büyük olasılıkla hisse senedi, bono veya gayrimenkul satın almak gelir. İktisatçılar için bunların hicbiri yatırım kapsamına girmez. Hisse senedi, hazine bonosu veya gayrimenkul alıverisi aslında var olan varlıkların el değiştirmesinden başka bir şey değildir. Yatırım ise üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik harcamalardır.

İktisatçılar için yatırım harcamaları, bir dönem içerisinde sermaye malları olarak adlandırılan bina, makine ve teçizat harcamaları ile firmaların ürün stoklarında meydana gelen artışlardan oluşmaktadır.

Sabit sermaye stokunun en önemli kısmını oluşturan binalar, konutlar ve konut dışı yapılar olarak iki gruba ayrılır. Fabrika, ofis, dükkan vb. binalar ile depo, antrepo, silo gibi yapılar konut dışı bina kategorisine girerler. Yeni konut ve konut dışı bina inşaatları yatırım harcamaları içerisinde değerlendirilirken, daha önceki yıllarda yapılmış bir binanın satılarak el değiştirmesi yatırım harcaması olarak kabul edilmez.

Yatırım harcamaları makroiktisat açısından iki nedenle önemlidir:

1. Yatırım harcamaları toplam harcamaların tüketim harcamalarından sonra ikinci en büyük bileşendir.
2. Yatırımlar bina, makine ve teçizattan oluşan sermaye stokunu artırdığı için ekonominin üretim kapasitesini artırır.

**NOT:** Bir ekonomide işsizliğin azaltılması için yatırımların artırılması gerekir. (DS-2013)

Bir dönemden diğerine sermaye stokundaki artış net yatırımlar olarak adlandırılır. (AS-2014)

Sermaye stokunun fiziksel veya teknolojik olarak eskimesi veya kullanılamaz hale geldiği için yenilenmesi gereken kısmını amortisman olarak adlandırılır. Aşınan sermaye miktarını yerine koymak için yapılan yatırımlara ise amortisman yatırımları veya yenileme yatırımları adı verilir.

Amortisman oranı sermaye mallarının ortalama kullanım ömrünü yansıtır. Örneğin sermaye mallarının ortalama kullanım ömrü 25 yıl ise ve her yıl eşit oranda aşındığını varsayarsak, bir birim sermayenin yıllık aşınma oranı  $d=1/25=0,04$  veya %4 olacaktır.

## Firmaların Yatırım Kararları

Firmaların yatırım kararlarında en önemli iki faktör sermayenin maliyeti ve yatırımın getirisi ile ilgili beklentileridir. Firma yatırım kararlarını etkileyen faktörler; (AS- 2013)

- Sermayenin maliyeti (faiz oranları)
- Yatırımın beklenen getirisi (karlılık)
- Yatırımın net bugünkü değeri

### Beklenen Karlılık

Firmaların yeni yatırımlar yapmasının amacı kar elde etmektir. Bir yatırımdan kar elde edileceği düşünülüyorsa o yatırım projesi gerçekleştirilebilir. Yatırım projelerinin karlılık oranı arttıkça yatırımın gerçekleşme olasılığı artacaktır. Yapılan bir yatırımın getirisi o yatırım yapıldıktan sonra elde edilecek kardır.

### Sermayenin Maliyeti ve Yatırım

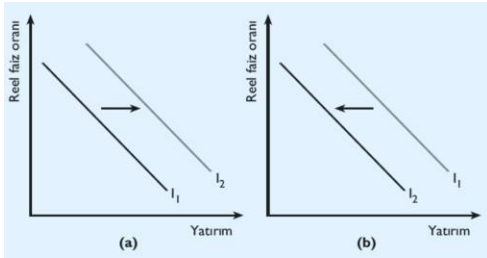
Yatırımları etkileyen bir diğer önemli unsur da yatırımın maliyetidir. Bir firmanın sermaye mali alabilmesi için paraya ihti-

yacı vardır. İhtiyaç duyulan bu paraya *finansal sermaye* adını verilir. İhtiyaç duyulan finansal sermaye borç alınarak sağlanacaktır. Borç almanın maliyeti ise faiz oranıdır.

**Yatırımın Maliyeti = Sermaye Mallarının Maliyeti + Finansal Sermayenin Maliyeti (AS-2014), (AS-2015)**

Yüksek faiz oranlarında yatırımın maliyeti artacağı için firmalar daha az yatırım yapacaklardır. Düşük faiz oranlarında ise yatırımın maliyeti azaldığı için yatırımlar daha karlı hale gelecek ve firmalar daha fazla yatırım yapacaklardır. (DS-2013)

**Faiz oranları arttıkça yatırım talep eğrisi sola kayarken (yatırımlar azalırken), faiz oranları düşerse yatırım talep eğrisi sağa kayar (yatırımlar artar). (AS-2013)**



### Net Bugünkü Değer ve Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi

Bir yatırım projesinin kabul edilecek hayata geçirilmesi için karlı olması gerekir. Diğer bir ifade ile projenin getirisinin maliyetinden daha fazla olması gerekir. Bir projenin karlı olabilmesi için projenin net bugünkü değeri pozitif olmalıdır.

**Dolayısıyla eğer  $NPV > 0$  ise proje kabul edilir ve gerçekleştirilir.  $NPV < 0$  ise proje reddedilir ve yatırım gerçekleştirmez.**

### Ödünç Verilebilir Fonlar Piyasası

Gelir=Harcama özdeşliğinden hareket ederek ulaşılan tasarruf-yatırım eşitliği:

$$S=I$$

Bu ifade bir özdeşliktir. Bu nedenle ekonomide toplam tasarruflar her zaman yatırım harcamalarına eşit olacaktır.

**Bu eşitliği sağlayan mekanizmanın adı "ödünç verilebilir fonlar piyasası"dır.** Ödünç verilebilir fonlar piyasası bankalarda ve diğer kredi veren kuruluşlardaki, firmalara kredi olarak verilebilecek durumda olan fonlar ile firmaların bu fonlara olan talebini ifade eder. Söz konusu fonlar hanehalklarının tasarruflarından oluşmaktadır. Diğer bir ifade ile ödünç verilebilir fon arzı hanehalklarının tasarruflarından oluşmaktadır. Ödünç verilebilir fonlara olan talep ise firmaların yatırım amacıyla talep ettikleri fonlardan oluşmaktadır. Ödünç verilebilir fonlar piyasasını reel faiz oranının ödünç verilebilir fon arzı ve talebi tarafından belirlendiği bir piyasadır.

## BÜYÜME, İSTİHDAM VE VERİMLİLİK

## İktisadi Büyüme

İktisadi büyüme, reel milli gelirden artış demektir. Genellikle “reel gayri safi milli hasıla (GSMH)” veya “reel gayri safi yurt içi hasıladaki (GSYH)” büyüme ile ölçülür. (Buna kısaca “hasıla artışı/ azalışı” da diyebiliriz). GSMH veya GSYH’deki büyüme pozitif olabileceği gibi negatif de olabilir.

İktisadi büyüme ile reel ulusal gelirdeki büyüme olarak düşünüldüğünde daha fazla mal ve hizmetin üretildiği, böylece hasılanın arttığı ve ülke halkının daha fazla mal ve hizmet tüketebileceği anlaşılır. Bu açıdan bakıldığında iktisadi büyüme, istikrarlı genel fiyatlar düzeyi ve düşük işsizlik oranları ile birlikte, önde gelen bir iktisadi amaçtır. **Toplam hasıladaki artış hızının nüfus artış hızından daha hızlı büyümesi, reel ücret ve gelirin artmasına ve böylece “yaşam standartlarının” yükselmesine yol açar.**

**İktisadi büyüme formülü (AS- 2013)**

$$\text{Büyüme Oranı} = \frac{\text{İki Dönem Arası Hasıla Farkı (Lira)}}{\text{İlk Dönemdeki Hasıla (Lira)}}$$

Fiyatlarla yapılan hesaplamalar, yıldan yıla fiyatlardaki değişmeyi de içerir. Böylece, GSMH ya da GSYH artmış görünse bile, bu artış, mal ve hizmet üretimi artmadan, sadece fiyatlardaki artıştan kaynaklanabilir ya da mal ve hizmet üretimindeki artış hızı, fiyatlardaki artış hızından düşük olsa bile GSMH, ya da GSYH artmış görünebilir. Böylece GSMH ya da GSYH artışı yanıltıcı olabilir, GSMH ya da GSYH artmış görünmesine rağmen, mal ve hizmet artışını yansıtmamış olabilir.

**Fiyat endeksi**, belirli mal ve hizmetlerin içinde toplandığı bir “sepeti” satın alabilmek için herhangi bir yılda ( örneğin 2010 yılında) yapılacak harcamanın, aynı sepeti baz yılda (**Türkiye için 1988**) almak için yapılan harcamaya oranıdır.

$$\text{Fiyat Endeksi} = \frac{\text{Sepeti satın almak için herhangi bir yılda yapılacak harcama}}{\text{Sepeti satın almak için baz yılda yapılacak harcama}} \times 100$$

$$\text{Reel GSYH} = \frac{\text{Nominal GSYH}}{\text{Fiyat Endeksi}}$$

**Kişi Başına Reel Ulusal Gelir**

**İktisadi büyüme, hasıladaki büyüme oranı olarak tanımlanabildiği gibi kişi başına reel ulusal gelirdeki büyüme olarak da tanımlanabilir.** Bu oran reel hasılanın nüfusa bölünmesi ile elde edilir.

## Türkiye’de Gelir Dağılımı

**Gelir dağılımı** çeşitli şekillerde ölçülür olmakla birlikte, yaygın kullanımı olan; nüfusun her yüzde 20 diliminin ulusal gelirden aldığı pay üzerine kurulmuştur.

Hasılanın ya da kişi başına gelirin ne kadar zamanda iki katına çıkacağını hesaplama için pratik bir yöntem **“70/büyüme oranıdır**. 70 sayısı büyüme oranına bölünürse ilgili değerlerin ne kadar zaman sonra iki kata çıkacağı anlaşılır.

**ÖRNEĞİN:** (AS-2013), (AS-2014), (AS-2015)

Yıllık büyüme oranının yüzde 5 olduğunu varsayalım. 500 milyar liralık bir hasılanın 1 trilyon liraya çıkma süresi,  $70/5=14$  yıl olacaktır.

### İktisadi Büyümeyi Neler Belirler?

Uzun dönem toplam arz eğrisi, tam istihdam gelir seviyesinde (potansiyel ulusal gelir) dik bir doğrudur. İktisadi büyüme, tam istihdam gelir seviyesinin sağa doğru kaymasını gerektirir. Hızlı büyüme oranlarında, bu kayma daha hızlı olacaktır.

**Uzun dönem toplam arz eğrisinin sağa doru kaymasında dört önemli üretken faktörün büyümesinin etkisi vardır: (AS-2013)**

- İşgücü (emek)
- Sermaye
- Toprak
- Doğal kaynaklar
- Teknoloji

### İstihdam

İktisadi büyümede iş gücünün (emeğin) sayısı ve kalitesi (niceliği ve niteliği) önemli bir faktördür. Ne sayı, ne kalite ayrı ayrı önemlidir. Her ikisi de birlikte ve birbirlerini tamamlayıcı değerler olarak düşünülmelidir.

**İşgücü**, nüfusun bir fonksiyonu olmakla birlikte, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ; International Labour Organization, ILO) tarafından yapılan ve genel kabul gören tanıma göre, iş gücü, nüfusun 15 ile 60 yaş arasını kapsar ve bu yaş grubundaki nüfusun toplam nüfusa oranıdır.

Bir üretim faktörüne (işgücü, sermaye, toprak ya da girişimci) olan talebi belirlemek için iki kavramı tanımlamamız gerekir: Marjinal ürün hasılası (MÜH) ve marjinal faktör maliyeti (MFM).

- **Marjinal Ürün Hasılası**: Üretime katılan son işçinin işletmenin toplam hasılasına yaptığı katkı, ya da, toplam hasılda meydana getirdiği değişikliktir. (AS-2014), (DS-2015)
- **Marjinal Faktör Maliyeti**: Firmanın istihdam ettiği son işçinin, firmanın toplam maliyetinde yaptığı değişikliktir. (DS-2014), (AS-2015)

Firma istihdamında şu kuralı gözetecektir: istihdam ettiği her işçinin toplam hasılasına yaptığı katkısı, bu işçi için katlanacağı maliyetle karşılaştıracak; toplam hasılaya yaptığı katkı (MÜH), toplam maliyette meydana gelen değişiklikten (MFM) büyük olduğu sürece işçi istihdamına devam edecek, her ikisi birbirine eşit olunca (MÜH= MFM) istihdamı durduracaktır.

### **İşsizlikle ilgili üç noktayı daha vurgulamak gerekmektedir:**

1. İş gücü talebinin yetersiz olduğu zamanlarda tam zamanlı çalışma yerine **yarı- zamanlı çalışma** görülebilir. Ayrıca, bazı firmalar yarı zamanlı işgücü talep edebilirler. Birçok öğrenci, bu şekilde istihdam edilmektedir.
2. Geçerli ücretlerden çalışma imkanı olduğu halde bu ücreti veya çalışma koşullarını beğenmeyip çalışmayan kişiler **gönüllü işsiz** olarak adlandırılır.
3. Belirli bir süre iş aradıktan sonra iş bulamadıkları için iş aramaktan vazgeçen ve iş gücü piyasası dışında sınıflandırılan bir grup daha vardır ki, bu gruba da **ümitsiz işçiler** denir.

**Okun Yasası (Kanunu)**: Doğal işsizlik oranı ile cari işsizlik oranı arasındaki fark nedeni ile potansiyel hasıla kaybını ölçen bir katsayıdır. (AS-2014), (AS-2015)

İktisadi büyümenin en önemli faktörlerinden olan sermaye, günlük yaşamda sıkça kullanılan para vebenzeri kavramları değil; üretimde kullandığımız fabrika, makine, ekipman, ofis, işyeri, depo, baraj, enerji santrali, yollar, köprüler, limanlar, havaalanları, demiryolları, ulaştırma araçları, haberleşme uyduları ve her türlü ulaştırma araç ve ekipmanı kapsar.

**Üretim fonksiyonu:** Veri teknoloji altında, işgücü ve sermayenin bir araya gelerek hasılayı üretmesini gösteren matematiksel ilişkidir.

**Ülkenin iktisadi büyümesi için yeni yatırımların yapılması ve sermaye stoğunun büyümesi gereklidir.** Yeni yatırımlar, işgücü (emek) için yeni iş olanaklarının da açılması demektir. Yatırımların yapılabilmesi, ülkenin tasarruf yapabilme kapasitesine bağlıdır. (Tasarrufun kaynakları, milli gelir hesaplamaları sırasında gösterilmiştir. Tasarruf-yatırım eşitliğinin, bir ekonomideki en önemli denge koşuludur)

**Teknoloji, iktisadi büyümenin en önemli ve anahtar faktörlerindedir. Teknoloji, kısaca, mal ve hizmet üretiminde üretim faktörlerini nasıl bir araya getireceğimiz konusundaki bilgilerimizi kapsar.**

Araştırma ve geliştirme çalışmaları sonucunda yapılan yeni buluşlar, yeni yönetim teknikleri teknolojik ilerlemeyi sağlamaktadır. Teknolojinin bize sağladığı en önemli katkı, aynı miktar üretim faktörünü kullanarak daha fazla üretim yapabilmemizi sağlamasıdır.

### Verimlilik

Bir üretim faktörünün üretime yaptığı katkısı anlamının bir yolu, verimlilik kavramını anlamaktan geçer. **Verimlilik, üretimin (hasılanın) kullanılan üretim faktörüne oranıdır.** Verimliliği, “işgücü (emek) verimliliği” veya “sermaye verimliliği” olarak ölçülür. Bunun yanında “toplam faktör verimliliği (TFP) de hesaplanabilir. **(AS-2015)**

- **Toplam Faktör Verimliliği:** Toplam hasılanın (üretimin), bu üretimi (hasıla) üreten sermaye stoğu ve iş gücüne (emek) oranıdır. **(AS- 2014), (AS-2015)**
- Bir ekonomi için verimlilik düşüklüğünün en önemli sonucu büyüme oranlarında karşılaşılabilecek sorunlardır. **(AS-2013)**

**İktisadi büyüme, hem üretim faktörlerinin büyümesine hem de teknolojik gelişmeye bağlıdır.** Teknolojik gelişme üretim faktörlerinin daha verimli kullanılmasına yol açar. Eğer hem üretim faktörleri artıyorsa ve hem de her faktör daha verimli kullanılıyorsa hasıladaki artış, üretim faktörlerinin büyüme hızından daha fazla olur. Böylece iktisadi büyüme, toplam faktör büyümesi ve üretim faktörlerinin büyümesinin toplamı olacaktır:

**İktisadi Büyüme Oranı = Toplam Faktör Büyüme Oranı + Üretim Faktörlerinin Büyüme Oranı**

**NOT:** İktisadi büyümenin en önemli kaynağı **verimlilik artışıdır. (AS-2013)**

## PARA VE ENFLASYON

**İktisatta para, mal ve hizmet alımlarında kullanılan ve borçların ödenmesinde kabul gören her türlü ödeme aracı olarak tanımlanır. (DS-2013)**

Ödeme aracı olarak tarihte deniz kabuklarının, II. Dünya Savaşı'nın esir kamplarında sigara paketlerinin, altın ve gümüş gibi değerli metallerin kullanıldığı görülür. Paranın işlem amaçlı kullanımı, değer belirleme ve değer saklama fonksiyonlarının olması dolayısıyla diğer varlıklarla beraber serveti elde tutma yolu olarak insanlar tarafından elde tutulur.

### Para Nedir? Paranın Önemi Nereden Gelir

Paranın olmadığı toplumlarda, mal alışverişleri bir malın diğer bir malla değişimi yoluyla gerçekleştirildi. Bir malın diğer bir malla değiştirildiği sisteme **takas (barter) sistemi** denir.

Günümüzde de takas sistemi az da olsa hala alışverişlerde kullanılmaktadır. Fakat takas sistemi alış-veriş için etkin bir yol değildir. Çünkü takasın gerçekleşebilmesi için farklı mal arayan veya almak isteyen iki kişinin karşılaşması bunların her birinde de diğerinin aradığı malın bütün özellikleriyle mevcut olması gerekir. Kişilerin buluşmaları güç ve zaman alıcıdır.

Para kullanımı ticareti kolaylaştırır ve takas için en uygun alışveriş partnerini aramayı gereksiz kılar. **Paranın değişim aracı olarak kullanılmadığı bir ekonomide mal ve hizmet değişimi için geçen zaman, emek ve çabaların toplamına işlem maliyeti** denir. (DS-2015)

### Paranın Fonksiyonları

Paranın;

- **Değişim aracı olması**
- **Hesap birimi olması**
- **Değer saklama aracı olması fonksiyonları mevcuttur.**

### Değişim Aracı Olarak Para

Bireyler herhangi bir mal satın aldığı anda bu mal karşılığında satıcıya para ödemesinde bulunur ve paranın alınan mal karşılığında satıcıya transferi paranın değişim aracı olarak kullanılmasını ifade eder.

### Hesap Birimi Olarak Para

**Para ekonomik değer ölçülmesi için temel bir birimdir.** Ülkemizde neredeyse bütün mal ve hizmet fiyatları, ücretleri, varlık değerleri alacak ve borçları Türk lirası cinsinden ifade edilir.

### Değer Saklama Aracı Olarak Para

Ekonomik bir birim olarak bireyler cari gelirlerinin hepsini cari dönemde tüketmeyip, bir kısmını gelecekte kendileri tüketmek veya kendilerinden sonra gelecek kuşakların tüketmesi için tasarruf ederler. Yapılan bu tasarruflar ise birikmiş olarak kişiye atalarından kalan miraslarla birlikte o kişinin servetini oluşturur.

Serveti para olarak elde tutmanın getirisi yoktur veya çok düşüktür. Para dışı diğer varlıkların daha yüksek getiri sağlamlarına rağmen paranın değer saklama aracı olarak tutulmasının temel nedeni paranın işlemlerde en kolay mübadele aracına dönüşen yani en likit varlık olmasından kaynaklanır.

**Likidite** parasal olmayan bir varlığın ödemelerde kullanılacak bir nakit (para) aracına dönüştürülmesindeki göreceli hız ve kolaylığı temsil eder. (DS-2014)

### Para Çeşitleri: Mal ve Fiyat Para

Para olarak kullanılmazsa dahi kendi başına bir değer taşıyan varlıkların değişim aracı olarak kullanılması durumunda bu varlıklara **mal para** denir. Mal paraya en iyi örnek altın ve gümüşdür. (DS-2014)

Para olarak tedavülde olan varlık eğer değerini, ödeme aracı olarak kullanılması ve aynı zamanda kabul edilmesini tamamen kanuni zorunluluktan alıyorsa ve para olmak dışında herhangi bir değeri yoksa o paraya **fiyat para** denir. Günümüzde kullandığımız paralar fiyat paraya örnektir. (DS-2015)

### Para Arzı ve Parasal Büyüklükler

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) farklı parasal büyüklük tanımlamaları yapmıştır. TCMB en dar para tanım-lamasını dolaşımdaki para arzı için yapmıştır. Dolaşımdaki para, ticari bankalar dışındaki firmalar ve hane halkının elle-rinde tuttukları madeni ve kağıt paralardır. Bu parasal büyüklük **M0** olarak tanımlanır.

**Para arzı** aynı zamanda **para tabanı** olarak adlandırılır ve dolaşımdaki paraya ilaveten bankaların merkez banka-sındaki mevduatlarını da içerir.

Para tabanı ticari bankalar dışındaki firmalar ve hane halkının ellerinde tuttukları madeni ve kağıt paralar ile bankaların merkez bankasındaki mevduatları toplamından oluşur.

Bunun dışındaki parasal büyüklük tanımlamaları ise;

- **M1**: En dar kapsamlı resmi para ölçüsü olan M1, basit anlamda nakit ve vadesiz mevduat hesaplarını kapsar.
- **M2**: M1 parasal büyüklüğünün içindeki bütün kalemler de dahil olmak üzere ilaveler bankalardakivadeli mevdu-atlardır.
- **M3** parasal büyüklüğü ise; M2 + kısa vadeli hazine bonoları + finansman bonoları + tasarruf bonoları + banka akseptanslar

### Para Arzı

Para arzı bir ekonomideki dolaşımdaki para miktarıdır. Fiyat, paranın ödeme aracı olarak kullanıldığı modern ekonomi-lerde para arzı Merkez Bankaları (MB) tarafından belirlenir.

**Para arzındaki değişme ile reel faizler kanalıyla reel milli gelirdeki değişmeyi açıklayan bu sürece pa-ranın geçiş mekanizması adı verilir** ve bu mekanizma parasal bir değişmenin faiz oranlarını ters yönde ve reel ge-liri aynı yönde nasıl etkilediğini ifade eder. (DS-2015)

### Bankalar ve Para Yaratımı

**%100 Rezerv Bankacılığı ve Para Arzı**: Bankanın kabul ettiği fakat kredi olarak veremeyip kasasında tuttuğu mevduata rezerv ve bütün mevduatların *rezerv* olarak tutulduğu sisteme ise **%100 rezerv bankacılığı** adı verilir.

**Bankaların Para Yaratması: Kısmi Rezerv Bankacılığı**; Bankaların kabul ettikleri mevduatların belli bir oranını rezerv olarak kasalarında tutup geri kalan kısmını kredi olarak talep edenlere verdiği sisteme **kısmi rezerv bankacılığı** sistemi ve rezerv olarak tuttukları orana ise **rezerv oranı adı verilir**.

**NOT**: %100 rezerv bankacılığından kısmi rezerv bankacılığına geçilirse **piyasada para arzı artışı gerçekleşir**. (DS-2013)

**Para Yaratma Süreci ve Para Çarpanı**

Para yaratımı; sistemde başka bankaların olması ve krediyi kullananların bu krediyi bir harcamada kullanması ve bu ödeme alan kişinin ise bu miktarı tekrardan başka ikinci bir bankaya mevduat olarak yatırması durumunda ortaya çıkar.

Ticari bankaların her bir TL'lik rezervden yaratmış olduğu para miktarına **para çarpanı** denir.

$$\text{Para Çarpanı} = \frac{1}{R}$$

R: Zorunlu rezerv oranı

**Para Politikası Araçları**

Merkez Bankasının para politikası araçları;

- **Acık piyasa işlemleri**
- **Zorunlu rezerv (karşılık) oranları**
- **Reeskont oranı**

**Açık Piyasa İşlemleri (DS-2014)**

**Merkez bankasının piyasadaki hazine tahvil ve bonoları gibi finansal varlıkları bono piyasasından satın alması ve karşılığında ise piyasadaki bono ve tahvil satıcılarına nakit para ödemesi yapmasıdır.**

Merkez bankasının para arzını artırmak için halktan (piyasadan) devlet tahvil ve bonolarını alırken parayı kullanmasına **açık piyasa alımları** denir.

**Zorunlu Rezerv (Karşılık) Oranı Politikası**

Bankaların para yaratım mekanizmasında da ifade edildiği üzere merkez bankası rezerv oranlarını arttırtıp azaltarak bankacılık sisteminin yaratacağı para miktarını etkiler ve para arzını kontrol eder. Eğer merkez bankası para arzını artırmak istiyorsa, zorunlu rezerv (karşılık) oranını azaltır ve bu suretle bankaların mevduatlarından verebileceği kredi oranını artırarak para çarpanını büyültür. Zorunlu karşılık oranlarının değiştirilmesi, bankaların ödünç verebilecekleri fonların miktarlarını etkilemeyi amaçlayan ve fazla likiditenin sterilizasyonu için kullanılan bir para politikası aracıdır.

**Sterilizasyon**, merkez bankalarının, çeşitli nedenle ortaya çıkan para arzı artışını dengelemek için yaptıkları açık piyasa işlemidir. (DS-2013), (DS-2014)

**Zorunlu karşılıkların temel fonksiyonları:**

- Bankacılık sisteminin riskinin azaltılması
- Para arzını ayarlamak
- Kısa vadeli faiz oranlarının istikrarına yardımcı olmak
- Likidite yönetimi
- Senyoraj geliri elde etmek

**Senyoraj:** Paranın üretim maliyetiyle üzerinde yazılı değer arasındaki farktır. (DS-2014)

**Reeskont Oranı Politikası**

Reeskont oranı merkez bankasının sistem içindeki bankalara kredi açmak için kullanmış olduğu ve piyasa faizine göre daha düşük veya daha yüksek olabilen faiz politikası aracıdır.

**Reeskont faiz oranı merkez bankasının sistem içindeki bankalara kredi açma durumunda uygulaması olduğu faiz oranıdır** ve Merkez Bankasının parasal büyüklükler ve para arzı büyüme oranı konusunda nasıl bir politika amaçladığının göstergesi olarak algılanır. (DS-2013), (DS-2014)



### Para Arzını Belirleyen Faktörler

Para arzının merkez bankaları tarafından belirlenir fakat merkez bankalarının uygulamış oldukları politikalarının yanı sıra hanehalklarının ve bankacılık sisteminin ortak davranışları da etkilidir.

Hane halklarının parayı mevduat olarak bankalarda tutup tutmamaları bankacılık sisteminin para yaratma mekanizmasını etkiler. Paranın yastık altı tutulduğu bir toplumda mevduatların az veya hiç olmaması para çarpanını ve sonuçta yaratılan para arzını etkiler. Bu sebeple merkez bankası para arzının kontrolü noktasında hane halkı davranışına bağımlıdır. İkinci sorun bankaların kredi verme istek ve yetenekleri ile ilgilidir. Merkez bankasının para arzını arttırmayı amaçladığı bir ortamda eğer bankacılık sistemi atıl rezervler bulundurup sonuçta açmış olduğu krediyi azaltıyorsa merkez bankası amacında başarısız olacaktır

### Portföy Dağılımı ve Varlıkların Talebi

Servet sahipleri, servetlerini farklı reel ve finansal varlıklar arasında nasıl dağıtacakları na, diğer bir deyişle servetlerini ellerinde hangi varlıklar olarak tutacakları- na karar verme durumundadırlar. Servet sahibinin elinde tuttuğu farklı varlık demetine **portföy**, kişilerin hangi varlıkları ve bu varlıklardan hangi oranlarda ellerinde bulunduracakları kararına ise **portföy dağılım kararı** denir.

### Varlık Talebini Belirleyen Faktörler

Kişilerin portföy dağılım kararlarını;

- **Varlıkların beklenen getirisi**
- **Varlıkların riski**
- **Varlıkların likiditesi**
- **Varlığın getiri dönemi (vadesi) etkiler.**

### Para Talebi ve Etkileyen Faktörler

Para talebi servet sahibinin servetinin ne kadarlık kısmını elinde parasal varlıklar olarak (nakit, vadesiz tasarruf ve seyahat çeki) bulundurduğunu ifade eder ve bu karar portföy dağılım kararının bir parçasıdır.

Kişinin ve makroekonomik anlamda bütün toplumun servetinin ne kadarlık kısmını elde para olarak tutacağı ve sonuç olarak da ne kadar para talep edeceğini belirleyen faktörler, fiyatlar genel düzeyi ( $P$ ), reel gelir ( $Y$ ), reel faiz oranı ( $r$ ), beklenen enflasyon ( $\pi^e$ ), paraya uygulanan nominal faiz oranı (parasal varlıkların nominal getirisi) ( $im$ ), servet ( $W$ ), risk, parasal olmayan (para dışı) varlıkların likiditesi ve ödeme teknolojilerindeki gelişmişlik düzeyidir.

### **Para talebini etkileyen faktörlerin para talebiyle olan ilişkisi; (DS-2013)**

- Parasal varlıkların nominal getirisindeki bir artış, para talebinde artışa sebep olur.
- Servetteki bir artış yapılacak işlem miktarını arttıracığı için para talebinde artışa sebep olur.
- Risk, parasal olmayan varlıkların risklerindeki bir artış göreceli olarak riski düşük olan varlıkların talebini artırır ki bunlardan birisi de para olduğundan para talebi artar.
- Parasal olmayan varlıkların likiditesindeki bir artış parayı elde tutmanın cazibesini azaltacağı için para talebinin düşmesine sebep olur.
- Ödeme teknolojilerindeki gelişmişlik düzeyindeki ilerlemeler elde para tutma zorunluluğunun azalmasına bağlı olarak para talebinde azalmaya neden olur.

- Gelirdeki %1'lik bir artışın reel para talebinde % kaçlık artışa sebep olacağını gösteren katsayıya **para talebinin gelir esnekliği** denir.

- Faiz oranındaki %1'lik bir artışın para talebinde % kaçlık azalmaya sebep olacağını ise **para talebinin faiz esnekliği** gösterir.

### Parasal Büyüme ve Enflasyon

Reel para arzı ile reel para talebi eşitliği bize aynı zamanda fiyatlar genel düzeyindeki değişmelerin (enflasyon) sebepleri konusunda da ipuçları verir. Eğer son eşitlik yeniden düzenlenir ve  $P$  eşitliğin sol tarafına alınırsa,

$$P = \frac{M^s}{L(Y, r + \pi^e)}$$

sonucuna ulaşılır. Bu eşitlik nominal para arzındaki artışların fiyatlar genel düzeyinde artışa, reel para talebindeki artışların ise fiyatlar genel düzeyinde azalışa sebep olacağını gösterir. Yani enflasyonun parasal bir olgu olduğunu ifade eder.

**Para arzındaki büyüme fiyatlar genel düzeyindeki değişme oranına (enflasyona) pozitif reel milli gelirdeki büyüme ise negatif yönde etki eder.**

### Para Piyasası Dengesi

Varlıklar piyasasında denge para piyasasında denge olması durumunda gerçekleşir.

Bu noktada para piyasası dengesi; **(DS-2015)**

- **Reel para arzı ile reel para talebinin birbirine eşit olduğu noktada**
- **Varlık arzının varlık talebine eşit olduğu noktada gerçekleşir.**

## DIŞA KAPALI VE DIŞA AÇIK EKONOMİDE DENGE

### Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi: Toplam Gelir-Toplam Harcama Yaklaşımı

Toplam gelir-toplam harcama yöntemiyle denge gelir düzeyinin belirlenmesini, üç farklı model çerçevesinde incelenir.

- Birinci modeli kamunun yer almadığı dışa kapalı model olarak adlandırılır.
- İkinci modelde kamu harcamalarına da yer verilir, ancak dış ticareti yine modelin dışında bırakılır. Bu modele de, kamunun yer aldığı dışa kapalı model adı verilir. İlk iki modele genel olarak kapalı ekonomi modeli de diyebiliriz.
- Son olarak, ikinci modele ihracatı ekleyip ithalatı çıkarırsak dışa açık bir ekonomi modeline ulaşırız. Bu nedenle ele alacağımız üçüncü modele açık ekonomi modeli adı verilir.

### Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

Dışa kapalı bir ekonomide denge gelir düzeyinin belirlenebilmesi için ilk olarak toplam harcamaları tanımlayalım. Dışa kapalı ekonomide **toplam harcamalar (AE) hane halklarının tüketim harcamaları (C) ve firmaların (girisimcilerin) planlanan yatırım harcamalarından (I) oluşur: (DS-2015)**

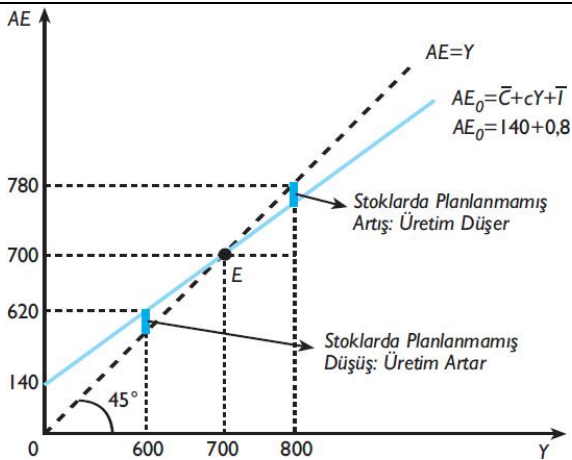
$$AE = C + I$$

Ekonomide dengenin oluşabilmesi için, gelir ile harcamaların eşitlenmesi gerekir.

$$Y = AE$$

Bunu şöyle de yazabiliriz:

$$Y = C + I$$



Ekonominin denge gelir düzeyi, 700 birimlik gelir düzeyinde oluşmaktadır. 700 birimden daha küçük gelir düzeylerinde toplam gelir, toplam planlanmış harcamalardan daha küçüktür. Bu nedenle planlanmamış stoklar azalır (tablonun son sütununda - değerler bu durumu göstermektedir). 700 birimden daha yüksek gelir düzeylerinde ise toplam gelir toplam planlanmış harcamalardan daha büyük olduğundan, planlanmamış stoklar artar

### Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Çarpan

**Çarpan:** Bir ekonomide reel toplam çıktının denge düzeyindeki değişiminin, dışsal değişkendeki değişime oranı olarak tanımlanır. (DS-2014)

$$\text{Çarpan} = \frac{1}{MPS} = \frac{1}{1 - MPC} = \frac{1}{1 - c}$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c} \times \Delta I$$

Örnek; (DS-2015)

$MPC=0,8$  olduğunda,  $MPS=1-0,8=0,2$ 'dir. Çarpanın değeri de  $1/0,2=5$ 'tir. 100 TL'lik yatırım harcaması yapıldığında etkisi 500 TL olacaktır.

Örnek; (DS-2013)

$C=100 + 0,6Y$  tüketim fonksiyonu olan ekonomide  $Y$ 'nin önündeki katsayı olan  $0,6$  MPC'yi verir. Bu ekonomide 50 TL'lik Yatırım harcaması yapılırsa milli gelire etkisi;

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - 0,6} \times 50 = 125 \text{ TL}$$

### Kamunun Yer Aldığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

**Kamunun ekonomi üzerindeki maliye politikaları etkinliklerini iki ana başlıkta toplayarak inceleyeceğiz: Kamu harcamaları (G) ve net vergi gelirleri (T).**

Devlet çeşitli işlerin yürüyebilmesi için kırtasiye malzemeleri, gıda maddeleri, giyim eşyaları, mobilya vb. gibi nihai tüketim harcamaları yapar, görevlendirdiği personeline (memur ve işçi) ücret öder, alt yapı (baraj, yol, havaalanı vb.) oluşturmak için yatırım yapar. Bunlar kamunun cari ve yatırım harcamalarıdır.

Bunun yanında devlet, ulusal gelirden bir mal ve hizmet karşılığı olmaksızın da bazı kesimlere ödemelerde bulunur. Örneğin işsizler için işsizlik ödeneği, emeklilerin maaşları vb. gibi. Bu tür giderlere de transfer harcamaları ( $TR$ ) diyoruz. Devlet tüm giderlerini karşılamak için çeşitli bütçe gelirleri elde eder. Kamunun en önemli gelir kaynaklarından birisi vergilerdir ( $TA$ ).

Hanehalklarının devlete yaptığı vergi ödemesi ile devletten aldığı transfer ödeneklerini dikkate alırsak, harcanabilir gelire ( $YD$ ) ulaşırız:

$$YD = Y - (TA - TR)$$

$TA - TR$  terimine net vergi geliri ( $T$ ) adını veriyoruz:

$$T = TA - TR$$

Buna göre, harcanabilir geliri şöyle de yazabiliriz:

$$YD = Y - T$$

Hanehalkları, tüketim harcamalarını harcanabilir gelire göre yaparlar. Buna göre toplam tüketim fonksiyonunu harcanabilir gelire dayanarak yeniden şöyle yazabiliriz:

$$C = C(YD)$$

Yatırım harcamalarını dışsal olarak dikkate almaya devam ediyoruz. Şimdi kamunun da yer aldığı kapalı bir ekonomi için toplam harcamaları yazalım:

$$AE = C + I + G$$

Denge gelir düzeyini belirlemek için toplam geliri, toplam harcamalara eşitlememiz gerekir:

$$Y = AE$$

$$Y = C + I + G$$

$$AE = \bar{C} + cYD + \bar{I} + \bar{G} \text{ Dışa kapalı kamunun olduğu ekonomide toplam harcama. (DS-2013)}$$

### Kamu Harcamaları Çarpanı

$$\text{Kamu Harcama Çarpanı} = \frac{1}{MPS} = \frac{1}{1 - MPC} = \frac{1}{1 - c}$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c} \times \Delta G$$

Örneğimizde MPC=0,8 olduğundan, MPS=1-0,8=0,2'dir. Kamu harcamaları çarpanının değeri de 1/0,2=5'tir. Kamu harcamalarının 20 birim artırıldığını varsayalım. Buna göre, denge gelir artışı 100 TL olacaktır.

### Vergi Çarpanı

$$\text{Vergi Çarpanı} = -\frac{c}{1 - c} = -\frac{c}{s}$$

Kullandığımız örneğe göre vergi çarpanını hesaplayalım. MPC=0,8 ve MPS=0,2'dir. Buna göre vergi çarpanı

$$\text{Vergi Çarpanı} = -\frac{0,8}{0,2} = -4$$

**NOT:** Vergi çarpanı kamu harcamaları çarpanının değerinden mutlak sayı olarak daha küçüktür. Negatif değer alan tek çarpan vergi çarpanıdır.

### Denk Bütçe Çarpanı (DS-2014), (DS-2015)

Denk bütçe çarpanı, toplam gelir düzeyindeki değişimin kamu harcamalarındaki değişime oranının **1'e eşit** olmasıdır.

### Dışa Açık Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

Dünyanın büyük bir kısmı başka ülkelerle dış ticarete katılıyor, başka ülkelerde yatırımlar yapıyor, büyük miktarlarda finansal sermaye ülkelerarasında dolaşıma giriyor. Dolayısıyla dışa kapalı bir ekonomi modeli, gerçek dünyayı temsil etmekte yetersizdir. Bu nedenle, dış ticaret (ihracat, ithalat), sermaye akımları, döviz kuru gibi kavramların da modele kılınması, ekonominin toplam denge gelir düzeyinin belirlenmesi için doğru ve gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

Bir ülkenin, yurtdışıyla yaptığı mal-hizmet alım ve satımları (ithalat, ihracat), turizmden elde edilen gelirler, sermaye akımları gibi yurtdışıyla gerçekleştirdiği iktisadi işlemleri, *ödemeler bilançosu* (ya da ödemeler dengesi) adını verdiğimiz bir muhasebe kaydıyla kayıt altında tutulur. Ödemeler bilançosu aynı zamanda ülkenin döviz arz ve talebi hakkında da bilgi sağlar.

Ödemeler dengesi iki ana kalemden oluşur: **Cari işlemler dengesi ve sermaye ve finans işlemleri dengesi.**

- Cari işlemler hesabının en önemli alt kalemi yurtdışıyla mal alım-satımı, yani ihracat (X) ve ithalattır (M).
- Cari işlemler dengesinin ikinci önemli alt kalemi, hizmet alım ve satımlarıdır.
- Cari işlemler hesabının üçüncü alt kalemi yatırımdır (varlık satın alınması).

➤ Cari işlemler hesabının dördüncü alt kalemi transferlerdir.

Dışa kapalı ekonomiyi analiz ederken ekonominin toplam harcamaları üç ana kalemden oluşuyordu: Yurtiçindeki hanehalklarının toplam tüketim harcamaları (C), yurtiçindeki firmaların toplam yatırım harcamaları (I) ve kamunun harcamaları (G).

Dışa açık bir ekonomi için toplam harcamaları tanımlamak için bu üç harcamaya, iki harcama kalemini ekleyeceğiz: ihracat (X) ve ithalat (M). Bu iki harcama kalemini, net ihracat (NX) biçiminde tek harcama kalemi olarak da gösterebiliriz:  $NX = X - M$ .

Dışa açık bir ekonominin toplam harcamalarını şöyle yazabiliriz:

$$AE = C + I + G + NX$$

Dışa açık ekonomi için ihracat fonksiyonunu dışsal kabul edeceğiz. İthalat ise, yurtiçi toplam gelirin pozitif yönlü bir fonksiyonudur:

$$M = mY, 0 < m < 1$$

Ekonominin toplam geliri arttıkça, toplam ithalat düzeyi de artar. Bu artışın hangi düzeyde olacağını, marjinal ithalat eğilimi (m ya da MPM) belirlemektedir.

Örneğin  $m=0,2$ , ekonominin toplam gelirindeki her 100 birimlik artışın 20 biriminin ithal mallara harcadığını ifade etmektedir.

### Dışa Açık Ekonomide Çarpan

$$\text{Dışa Açık Ekonomi Çarpanı} = \frac{1}{1 - MPS + MPC} = \frac{1}{1 - c + m}$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c + m} \times \Delta NX$$

Örneğimizdeki sayısal değerleri dikkate alarak çarpanın değerini belirleyelim ve başlangıçta 80 birim olan ihracatın 100 birime çıktığını, yani 20 birim arttığını varsayarak, denge toplam gelir düzeyindeki değişmeyi hesaplayalım.  $MPC=0,8$  ve  $MPM=0,2$  kabul etmiştik.

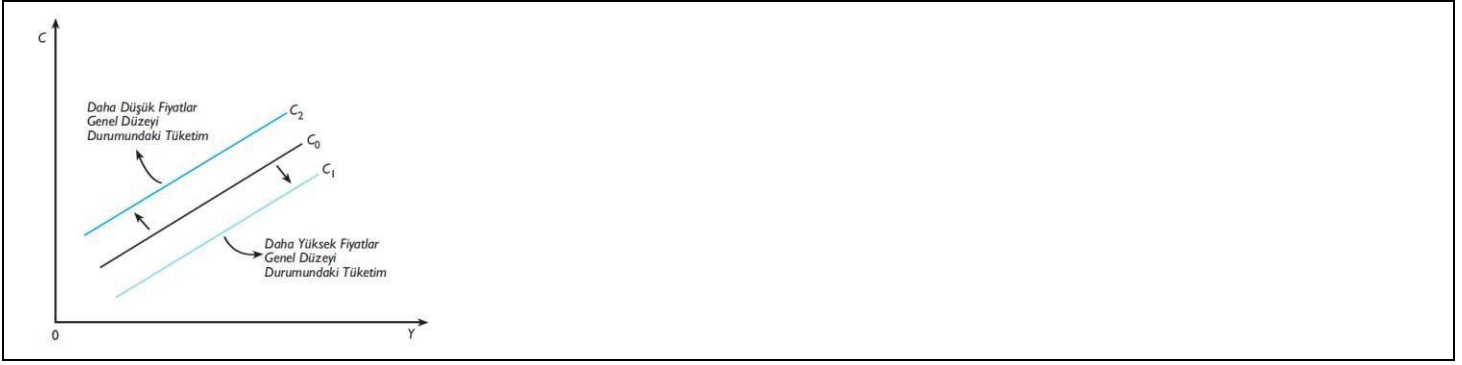
$$\Delta Y = \frac{1}{1 - 0,8 + 0,2} \times 25$$

Çarpan değeri; 2,5

Milli gelir artışı 50 TL'dir.

### Toplam Talep (AD) ve Toplam Harcamalar Arasındaki İlişki

Ekonominin genel fiyatlar düzeyinin yükselmesi satın alma gücünün düşmesi anlamına gelir ve toplam harcamalar azalır; fiyatlar genel düzeyi düşerse toplam talep düzeyi artar. Bu nedenden dolayı, **fiyatlar genel düzeyindeki bir yükselme ekonomideki toplam tüketim düzeyinin ve dolayısıyla da toplam talep düzeyinin düşmesi anlamına gelir.**



### Para Politikasının Toplam Harcamalara Etkisi

Para politikasının toplam talep üzerinde ne ölçüde etkili olacağı faiz oranlarının para politikasına olan duyarlılığına, yatırım harcamalarının faiz oranına duyarlılığına ve harcama çarpanının büyüklüğüne bağlıdır.

Faiz oranları düştükçe; tüketim harcamaları artar, yatırım harcamaları artar ve toplam harcamalar artar. (AE eğrisi yukarı kayar) Yatırımların faize duyarlılığı arttıkça faiz düşüşünün toplam harcamayı artırıcı etkisi de yükselir.

### Döviz Kurunun Dış Ticaret ve Toplam Harcamalara Etkileri

Üç farklı döviz kuru sisteminden söz edebiliriz. **Esnek, sabit ve gözetimli döviz kuru sistemleri.** (DS-2013)

1. Esnek döviz kuru sisteminde döviz fiyatları, serbestçe işleyen döviz piyasasındaki arz ve talep dengesiyle belirlenir. Para yetkilileri ya da hükümet bu sistemde döviz piyasasına müdahalelerde bulunmaz. Döviz arz ve talebindeki değişimlerin etkisiyle döviz fiyatlarının yükselmesine *dövizin değer yitirmesi*, düşmesinde *dövizin değer kazanması* denir.
2. Sabit döviz kuru sisteminde Para yetkilileri ya da hükümet döviz fiyatlarını doğrudan belirler. Bu nedenle ekonomide serbestçe işleyen bir döviz piyasası yoktur.

Para yetkilileri ya da hükümetin döviz fiyatını artırmaya **devalüasyon** (döviz kurunun değerini düşürme), düşürmesine de **revalüasyon** (döviz kurunun değerini yükseltme) denir. (DS-2014)

3. Gözetimli döviz kuru sisteminde para yetkilileri döviz kuru piyasasının sınırlı bir esneklikle çalışmasına izin verirler. Saptadıkları alt ve üst bantlar arasında döviz kurunun piyasa tarafından oluşumuna izin verirler, bu bantların dışına çıkılması durumlarında piyasaya döviz sürerek-çekerek müdahalelerde bulunurlar.

### Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi: Tasarruf-Yatırım Eşitliği Yaklaşımı

Gelirin iki biçimde kullanımına yakından bakmak önemlidir.

- Birincisi toplam gelir, yurtiçinde üretilmiş olan mallara doğrudan harcanabilir. Buna *enjeksiyonlar* adı verilir. Dışa açık ekonomide yurtiçinde üretilen mallara yönelik dört ana harcama (enjeksiyon) kalemi şöyledir: Yurtiçindeki hanehalklarının tüketimi (C), yurtiçindeki yatırım harcamaları (I), kamu harcamaları (G) ve yurtdışında yaşayanların yapacağı harcamalar, yani ihracat (X).
- İkincisi, toplam gelirin yurtiçinde üretilen mallara harcanmayan kısmıdır. Bu tür gelir kullanımları nedeniyle gelirin bir kısmı harcama döngüsünün dışına kaydırılmaktadır. Hanehalklarının tasarrufları (S), devlete ödenen net vergi (TL) ve yurtdışında üretilmiş olan malların satın alınması, yani ithalat (M). Bunların toplamına da *sızıntılar* adı verilir.

Sızıntılar ve enjeksiyonların çalışması ikiz açık teorisi ile açıklanabilir. **İkiz Açık, bütçe açığı ve dış ticaret açığının birlikte görülmesi durumudur.** (DS-2014), (DS-2015)

## TOPLAM TALEP (AD)- TOPLAM ARZ (AS) MODELİ

## Toplam Talep

Toplam talep, belirli bir zaman dönemi boyunca ekonomideki tüm nihai mal ve hizmetler için yapılan harcamaların toplamıdır. Toplam talep AD kısaltması ile kullanılır. Açık bir ekonomideki tüm harcamaların formülü basitçe şöyledir:

$$AD=C+I+G+NX$$

$$AD=C+I+G+X-M$$

Toplam talebi oluşturan bileşenler: **(DS-2014), (DS-2015)**

1. **C: Özel Kesim Tüketim Harcamaları**
2. **I: Özel Kesim Yatırım Harcamaları**
3. **G: Kamu (Devlet) Harcamaları**
4. **NX=X-M: ihracat harcamaları ve ithalat harcamaları arasındaki farktır.** Çok basit anlamda bir ülkenin dış ticaret dengesini ifade eder.

**Toplam Talep Eğrisi, her fiyat seviyesinden hanehalkları, firmalar ve hükümetin satın almak istediği mal ve hizmetlerin miktarlarını gösterir.** Eğri fiyatlar genel seviyesi ( $P$ ) ve milli gelir düzeyi ( $Reel\ GSYH$ ) arasında sol yukarıdan sağ aşağıya doğru yani negatif eğimlidir. **(DS-2013)**

Negatif eğimi açıklamaya yönelik 3 etkiden söz edilebilir.

Bunlar sırasıyla:

- **Servet**
- **Faiz Oranı**
- **Döviz Kuru etkileridir**

**Servet Etkisi** tüketim ve fiyat seviyesi arasındaki bir ilişkidir. Fiyat seviyesinde meydana gelen bir düşüş, tüketicilerin daha zengin hissetmelerine yol açacaktır. Bu da tüketicileri daha fazla tüketmeye yönleltecektir.

**Faiz Oranı Etkisi** de fiyat düzeyi ve yatırım arasındaki bir ilişkidir. Daha düşük fiyat seviyesi daha düşük faiz oranı anlamına gelir. Bu da yatırım malları için daha fazla harcamayı getirir. Yatırım harcamalarında meydana gelen bu artış toplam talepte bir başka artış nedeni olacaktır.

**Döviz Kuru Etkisi** ise fiyat düzeyi ve net ihracat ( $NX$ ) arasındaki bir ilişkidir. Türkiye'de fiyatlar genel düzeyinde bir düşüşün faiz oranında bir düşüş anlamına gelecektir. Dünyaya kıyasla Türkiye'de meydana gelecek bu faiz oranı düşüşü de Türk Lirası'nın diğer ülke para birimlerine göre değer kaybetmesi sonucunu getirecektir. Türk Lirası'nın değer kaybı Türkiye'nin net ihracat rakamlarını olumlu yönde destekleyecektir. Net ihracattaki bu artış yine toplam talebin miktarında artış anlamı taşıyacaktır.

## Toplam Talep Eğrisinde Neden Kayma Olur

Fiyat ve miktar arasındaki karşılıklı hareketler  $AD$  eğrisi üzerinde kalınacağı anlamını taşır. Veri olan fiyat düzeyinde talep edilen miktarı belirleyen faktörlerde meydana gelecek değişimler  $AD$  eğrisinde bir kayma nedeni olacaktır.  $GSYH$ 'yi oluşturan 4 bileşeni harekete geçirecek nedenler  $AD$  eğrisinin kaymasına yol açacaktır.

$AD$  eğrisinde kaymaya sebep olabilecek faktörler 3 ana başlık altında toplanabilir. Bunlar: **(DS-2013)**

1. Beklentiler
2. Yabancıların milli gelir ve fiyat düzeyleri
3. Hükümetin izleyeceği politikalar



**NOT:** Bu faktörlerle ilgili olumlu gelişmeler AD eğrisini sağa kaydırırken, olumsuz gelişmeler sola kaydırır.

AD eğrisini sağa kaydıran harcama hareketleri ile sola kaydıran harcama hareketleri birbirinin tam tersi yönlerdedir. Tüketim, yatırım ve kamu harcamalarında bir artış nedeni ile ihracatta bir artış ama ithalatta azalma nedeni AD eğrisinin sağa doğru kaymasına; yani toplam talebin artmasına (milli gelirin yükselmesine) ve fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine yol açacaktır. (DS-2014)

**AD eğrisi sola kayarsa (toplam talepte azalma şeklinde bir durgunluk olursa): bu durumda fiyatlar genel seviyesi ve GSYH düşüş gözlenir.** (DS-2014), (DS-2015)

Toplam talebi oluşturan 4 harcama bileşeni aynı zamanda toplam harcamalar modelinin de önemli parçalarıdır. Bu yüzden, tüketim, yatırım, kamu ve net ihracat harcamalarında meydana gelecek bir değişiklik hem toplam harcamalar eğrisinde (AE) hem de toplam talep eğrisinde (AD) bir kaymaya neden olacaktır.

### Toplam Arz (DS-2013)

**Toplam Arz Eğrisi her fiyat seviyesinden firmaların üretip satmak istediği mal ve hizmetlerin miktarlarını gösterir.** Toplam arz eğrisi genel olarak AS kısaltması ile gösterilir.

AS eğrisi uzun dönemde dikey kabul edilir. Kısa dönemde ise pozitif bir eğime sahiptir

### Genel Olarak Toplam Arz Belirleyicileri

Toplam Arz ilişkisinin temel faktörleri 3 başlık altında toplanabilir. Bunlar,

1. **Kaynak fiyatları**
2. **Teknoloji**
3. **Beklentiler**

### Kısa Dönem

Kısa dönemde fiyat düzeyi arttıkça firmalar daha fazla mal ve hizmet üretip arzedeceklerdir. Firmalar artan fiyatları kendileri için daha fazla kar potansiyeli olarak algılayacak ve bunun için arzlarını arttıracaklardır. Kısa dönem toplam arz miktarı ile fiyat düzeyi arasında pozitif bir ilişki vardır. **Kısa dönemli AS eğrisinin ifade ettiği ilişkide fiyatlar genel seviyesi ile arz edilen miktar arasında doğru yönlü bir etkileşim söz konusudur.** Bu aynı yönlü ilişkiyi açıklamaya çalışan 3 temel teori vardır:

1. Yanlış Algılamalar Teorisi
2. Yapışkan Ücret Teorisi
3. Yapışkan Fiyat Teorisi

**Yanlış Algılamalar Teorisi:** Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen değişimler, arz edenleri geçici olarak yanıltabilir. Arz edenler işlem yaptıkları piyasada ya da genel olarak tüm piyasalarda bu fiyat değişiminin nasıl etki yaratacağını tam olarak algılayamayabilirler. Düşük fiyatlar genel seviyesi göreceli fiyatlar üzerinde yanlış algıya yol açabilir. Bu yanlış algılama arz edenlerin arz ettikleri miktarları azaltmaya yöneltebilir.

**Yapışkan Ücret Teorisi:** Bu teori, firmalar ve işçilerin ücretler hakkında bir sözleşme üzerinde anlaştıklarını ve fiyat düzeyi oluşmadan önce nominal ücretlerin sabitlendiği kabulüne dayanır. Sabit ücretler söz konusu iken artan fiyatlar firmalar için daha fazla kar olasılığını yaratacaktır. Bu durumda firmalar artan fiyatlara reel çıktı miktarlarını arttırarak cevap vereceklerdir.

**Yapışkan Fiyat Teorisi:** Bu teori, firmaların ürünlerine ait fiyatların piyasada olup bitene anında cevap verememesi varsayımına dayanır. Fiyat yapışkanlığının olası sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Firmalar ile müşteriler arasında yapılan uzun dönemli anlaşmalar,
2. Menü maliyetleri,
3. Firmalar fiyatlarda çok sık değişiklik yaparak müşterilerine rahatsızlık verip onları kaybetmek istemez.

### Kısa Dönem Toplam Arz Eğrisinde Kayma Nedenleri

Kısa dönemli toplam arzın artmasına ya da azalmasına yol açan faktörler 4 ana başlık altında toplanabilir. Bunlar; **(DS-2015)**

- **Ücret oranları**
- **Emek dışı girdi fiyatlarında değişiklik**
- **Verimlilikteki volatilité**
- **Arz sokları**

**NOT:** Kısa dönem arz eğrisinin yukarıda sıralanan nedenlere bağlı olarak sola ya da sağa kayması mümkündür.

### Uzun Dönem

Uzun dönemde bir ekonominin mal ve hizmet üretimi emek, sermaye ve doğal kaynak arzları ile tüm bu üretim faktörlerinin üretimde kullanılmasını sağlayacak halihazırdaki teknoloji düzeyine bağlıdır. Fiyatlar genel seviyesi bu faktörleri uzun dönemde etkilemez. **Bu yüzden AS eğrisi 'doğal çıktı oranı' seviyesinde dikey bir hal alır.**

Uzun dönemli toplam arz eğrisinde kaymaya yol açacak nedenler 4 ana başlık altında toplanabilir:

1. **Emek ilişkili nedenler**
2. **Sermaye ilişkili nedenler**
3. **Doğal kaynak ilişkili nedenler**
4. **Teknolojik bilgi ilişkili nedenler**

**Potansiyel GSYH:** Tam istihdam düzeyindeki reel GSYH, kaynakların tam olarak kullanıldığında üretilen mal ve hizmetleri belirtir

SRAS eğrisinin sağa ya da sola kaymasına neden olan faktörler: Ekonomik büyüme; emek, sermaye, ara mal girdi fiyatlarındaki değişim.

Ekonomik büyüme ile SRAS ve LRAS eğrileri sağa kayar. Emek ve girdi fiyatlarının artması ile SRAS eğrisi sola kayar, LRAS eğrisi etkilenmez.



### AD-AS Modelinin İşleyişi

AD-AS Modeli çoğunlukla iktisadi dalgalanmaları açıklayabilmekte kullanılır. Bu anlamda iktisadi dalgalanmalara bakması gerekir. İktisadi dalgalanmalar düzensiz ve öngörülemezdir. Ekonomik dalgalanmalar iktisat literatüründe "iş döngüsü" olarak adlandırılır.

**GSYH'da meydana gelen değişimlerin, işsizlik oranında meydana gelenlerle ters ilişkili olduğu söylenebilir.**

Durgunluk dönemleri işsizliğin ciddi boyutlarda yukarı yönlü ivme kazandığı dönemlerdir.

### En Uygun Makroekonomik Denge Nerededir

Kısa dönemli dengenin uzun dönemli dengeye göre enflasyonist ya da deflasyonist bir açıyla gerçekleşmesi halinde tam istihdam düzeyinde denge sağlanabilmesi için yeni makroekonomi politikalarına ihtiyaç duyulacaktır.

- **Deflasyonist açık** durumunda potansiyel milli gelir kısa dönemli denge milli gelirinden daha fazladır.
- **Enflasyonist açık**, ekonomideki aşırı talebin sonucunda kaynakların üretim için aşırı şekilde kullanıldığını gösterir.

### Durgunluk ve Daralma

Ekonomik daralma durumunda fiili milli gelir düzeyi, uzun dönemli denge düzeyinin altında gerçekleşiyor demektir. Daralma ya toplam talepten ötürü (talep şoku) ya da toplam arzın doğru yerde olmamasından (arz şoku) dolayı açığa çıkabilir.

**Ekonomik durgunluk ve hatta daralmaya yol açabilecek bir diğer neden de ters arz şokudur.** Toplam arz eğrisinin sola kaymasına yol açacak herhangi bir neden ters arz şokunu makroekonomik işleyişe eklemiş olacaktır.

Ekonomilerin kendi hallerine bırakıldığında doğru yolda ilerlemelerine yardımcı olan 3 temel araçtan bahsetmemiz gerekir.

- İlk olarak tüketim talebinin yarattığı olumlu havadan bahsetmek gerekir.
- Reel faiz oranlarındaki değişimler, toplam talebin durağanlaştırılmasında ve ekonomik dalgalanmaların olumlu yönde çevrilmesinde önemli yardımcılık yapmaktadır.
- Üretim faktörlerinin reel fiyatlarında yaşanan değişimler, ekonomik dalgalanmaların yönlendirilmesinde önemli rol üstlenir.

## EKONOMİ POLİTİKALARI VE İSTİKRAR PROGRAMLARI

Ekonomi politikalarının ulaşmaya çalıştığı öncelikli amaçlar;

- **Tam istihdama ulaşmak.**
- **Üretimi artırmak.**
- **Fiyat istikrarını sağlamak.**
- **Ödemeler dengesini iyileştirmek**
- **Adil bir gelir dağılımını gerçekleştirmektir.**

Bu amaçlardan sapmalar olduğunda ortaya çıkacak olan sonuçlar; işsizlik, büyüme sorunları, enflasyon ve dış denge sorunlarıdır.

Bu olumsuzlukların devam etmemesi ve ekonomik dengelerin yeniden sağlanması için istikrar programları uygulanmaktadır. İçerik ve yöntem açısından zamanla değişime uğrasa da istikrar programları genelde şu beş unsuru içermektedir.

1. Program sonrası enflasyon hedefi,
2. Mali istikrarın şekli ve büyüklüğü,
3. Uygun para politikası,
4. Döviz kurunun hedefle uyumlu seviyesi
5. Gelirler politikası kullanımı.

**Ekonomi Politikası Tanımı**

Politika kavramı geniş olarak düşünüldüğünde “belli bir amaca ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanması” olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla ekonomi politikası da “devletin belli ekonomik amaçlara ulaşmak için karar alması ve bu kararın uygulanması” şeklinde tanımlanabilir.

**Başarılı bir ekonomi politikası uygulaması için gerekli temel şartları şu şekilde sıralanabilir: (DS-2015)**

- **İlke ve amaçlar kesin ve celiskisiz olarak belirlenmeli.**
- **Belirlenen bu ilkelere bağlı kalınmalı.**
- **Mevcut duruma göre amaçın optimal şekilde gerçekleşmesini sağlayacak araçlar kullanılmalı.**
- **Secilecek araç mümkün olduğu kadar basit olmalıdır.**

Burada basitlikten kastedilen politikanın uygulanması ile ilgili kişi ve kurumların mümkün olduğu kadar az sayıda olmasıdır. Uygulama ile ilgili kişi ve kurumların sayısı ne kadar artarsa uygulamada gecikme ve karışıklık riski o kadar artar.

**Ekonomi Politikası Amaçları**

Ekonomi politikasının amaçları ile kastedilen, “ulaşılacak istenen hedefler” veya “elde edilmek istenen sonuçlardır”. Örneğin enflasyonu önleyip “fiyat istikrarını sağlamak”, “tam istihdamı gerçekleştirmek”, “yüksek büyüme hızları elde etmek”, “ödemeler dengesini sağlamak”, “gelir dağılımını iyileştirmek”, ekonomi politikası modelinin temel amaçlarını oluşturur.

**Fiyat İstikrarı**

**Fiyat istikrarı, bir ekonomide ortalama fiyat düzeyinde sürekliliğin sağlanmasıdır.** Fiyat istikrarının sağlanmasından söz edilince bir ekonominin genel fiyat düzeyinde meydana gelen devamlı değişimlerin önlenmesi anlaşılır. Bu değişim fiyat endeksleri ile ölçülür. En çok kullanılan fiyat endeksi TÜFE'dir.

Toptan Eşya Fiyat Endeksi: Bir ekonomideki genel fiyat düzeyini ve paranın satın alma gücündeki değişimleri belirlemek

için seçilmiş malların toptan fiyatları izlenerek düzenlenen endekstir.

### Tam İstihdam

Tam istihdam, geniş ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlanmaktadır.

- Geniş anlamda tam istihdam, bir ülkedeki mevcut üretim faktörlerinin (emek, sermaye, toprak, girişimci) tamamının üretimde kullanılması durumudur.
- Dar anlamda istihdam, üretim faktörlerinden **sadece emek faktörünün** üretimde tam olarak kullanıldığı durumu ifade eder. (AS-2015)

### Ekonomik Büyüme

**Ekonomik büyüme: sermaye stokundaki artış, teknolojik ilerleme, doğal kaynakların gelişimi ve üretim faktörleri kullanımında verimliliğin sağlanması sonucu reel milli gelirin yıllık olarak artmasıdır.** Bu artışın oransal büyüklüğüne de büyüme hızı denir.

Ekonomi politikasının amaçlarından biri olan büyüme, II. Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmıştır. Gerek gelişmekte olan ülkelerin savaş sonrası dönemde büyük bir kalkınma hamlesi içine girmeleri gerekse gelişmiş ülkelerin dengeli bir büyüme hızını koruma çabaları özellikle 1950'lerden sonra ekonomik büyüme ve kalkınma konularının ekonomi politikası içinde önem kazanmasına neden olmuştur.

### Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sağlanması

Ödemeler bilançosu, belli bir dönemde (genellikle 1 yıl) ülke ekonomisi ile diğer ülkeler arasında yapılan her türlü ödemelerin durumunu gösteren bilançodur. Bilançonun pasifinde diğer ülkelere yapılan ödemeler, aktifte ülkeye yapılan ödeme girdileri gözüktür.

Dış ödemeler dengesinde açığın oluşmasının değişik nedenleri vardır. Bunlardan en önemlisi yapısal bozukluklardan kaynaklanan nedenlerdir. Bir ekonomide ham madde yönünden aşırı dışa bağımlılığın olması, gösteriş nedeniyle lüks mallar ithalatının fazlalığı, sanayileşmelerini tamamlamamış olmaları ve bu nedenle ihracat imkanlarının sınırlı olması gibi nedenler ödemeler dengesinde açıklara sebep olmaktadır.

### Adil Gelir Dağılımının Sağlanması

Gelir dağılımı bir ekonomideki toplam gelirin üretim faktörleri ya da birey ve aileler arasındaki dağılımı şeklinde yorumlanabilir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımının iyileştirilmesi sosyal adalet düşüncesinin baskısıyla ortaya çıkan bir amaç değildir. Gelir dağılımının iyileştirilmesi bugünün az gelişmiş ülkelerinde hızlı kalkınmasının ön şartıdır. İç pazarı büyütme ise toplumun gelir seviyesini yükseltmekle mümkün olacaktır.

### Ekonomi Politikası Amaçları Arasındaki Çelişkiler

Ekonomi politikaları amaçları arasında çok önemli çelişkiler bulunmaktadır. Örneğin; ekonomik büyümeyi sağlayıp işsizliğin azaltılması amaç olarak belirlenmiş ise uygulanacak politikalar fiyat istikrarının bozulması na (enflasyon) sebep olacaktır. Çünkü ekonomik büyüme ve istihdam artışı amaçlarına ulaşabilmek için kullanılacak araçların başlıcaları şunlar olabilir; kamu yatırımları arttırılabilir, transfer ödemeler hızlandırılabilir, ücret ve maaşlar yükseltilebilir.

Ancak bu araçlar devreye sokulduğunda fiyat istikrarının bozulacağı, enflasyon hızının yükseleceği bu durumu da göz önüne almak gerekir. Eğer fiyat istikrarını sağlamak amaçlanmış ise bu durumda büyümede gerileme ve düşük istihdam söz konusu olacaktır.

### Ekonomi Politikası Araçları

Ekonomik süreci istenen amaçlar doğrultusunda yönlendirici olan araç değişkenler genel olarak;

- **Para politikası**
- **Maliye politikası**
- **Gelirler politikası olarak gruplandırılabilir.**

### Para Politikası

Para politikası, belirli ekonomik amaçları gerçekleştirebilmek için merkez bankası tarafından para ve kredi koşullarını kontrol etmek üzere yapılan işlemlerdir. Merkez bankası belirlenen amaçlar doğrultusunda kontrolü sağlayabilmek için açık piyasa işlemleri, reeskont politikası ve zorunlu karşılıklar olmak üzere üç araçtan yararlanmaktadır.

### Maliye Politikası

Maliye politikası, ekonomide ulaşılmış bulunan dengeyi korumak veya daha iyi bir dengeye geçmek ya da ortaya çıkan dengesizlik hallerini gidermek amacıyla kamu kesimi gelir, gider ve borçlanmalarını kullanarak uygulanan politikaların tümüdür.

Maliye politikası, devletin vergi almak, harcama yapmak, borçlanmak ve bütçe yapmak gibi hak ve yetkilerinden yararlanarak ekonomi politikası amaçlarını gerçekleştirmeyi sağlayan bir politikadır. Maliye politikası temel olarak devlet bütçesi ile yürütülmektedir.

Maliye politikası iki şekilde uygulanabilir;

1. Otomatik stabilizatörler (dengeleyiciler) aracılığı ile
2. İsteğe bağlı politikaların devreye sokulması ile.

**Otomatik dengeleyicilerin basında artan oranlı gelir vergileri gelmektedir. Otomatik dengeleyici mekanizmalar küçük caplı, fazla derin olmayan ekonomik sorunların kendiliğinden dengeye gelmesine katkıda bulunur.** Dengesizliklerin çapı büyüdükçe isteğe bağlı politikaların devreye sokulması gerekir.

### Gelirler Politikası

Yüksek enflasyonun geleceğe aktarılması, enflasyonist beklentileri körükleyerek enflasyonun yayılmasına neden olmaktadır. Gelirler politikası ile başlangıçta ortaya çıkan enflasyon hedef alınmakta, fiyat-ücret-fiyat sarmalının ortaya çıkması önlenmeye çalışılmaktadır. Gelirler politikası uygulaması ile ücret ve fiyat seviyesinin belirlenmesine doğrudan müdahale edilmesi amaçlanmaktadır. Böylece ücretlerin ve fiyatların reel milli hasıladan daha hızlı artmasının önüne geçilmesi sağlanacaktır.

### İstikrar Programları

Ekonomik istikrar programları denildiğinde ekonominin ne şekilde değiştirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Ekonomik istikrar programı uygulamasının temel amacı istikrarsız olan ekonomik dengeyi istikrarlı hale getirmektir. (Bunu yaparken de yalnızca istikrarlı değil aynı zamanda arzu edilen bir dengeyi gerçekleştirmek söz konusudur.)

Başlıca ekonomik istikrarsızlık türleri;

- **Enflasyon.**
- **İssizlik**
- **Ödemeler dengesi açık ve fazlalıkları**
- **Kamu açıkları**

İstikrar programlarının amacı da ekonominin içinde bulunduğu duruma göre enflasyonla mücadele, işsizliği önleme, bütçe açığını azaltma, dış açık ve fazlalarını giderme şeklinde ifade edilmektedir.

### Ortodoks İstikrar Programı

Ortodoks istikrar programlarında; para arzının kontrolü, kamu açıklarının azaltılması, döviz kurunun devalüasyonu, fiyatların serbest bırakılması ve sübvansiyonların kaldırılması gibi önlemler yer almaktadır.

### **Ortodoks politika uygulamaları: (DS-2014), (DS-2015)**

- Sıkı para politikası
- Kamu açıklarının azaltılması, kamu gelirlerinin artırılması
- Döviz kurunun devalüasyonu
- Fiyat kontrollerinin kaldırılması
- Ücret kontrolleri
- Sübvansiyonların kaldırılması

**Devalüasyon**, milli paranın dış değerinin düşürülmesi yolu ile ithalatı pahalılandırıp, ihracatı ucuzlatmak ve böylece döviz girişini çıkışına göre hızlandırmaktır. Dış ödemelerinde açık veren, yani ihracatı ithalatından az olan ülke, ulusal paranın dış değerini indirerek ihracatını artırıp ithalatını azaltabilir. Sonuç olarak da dış denge sağlanır ve açık kapanır.

### **Heterodoks İstikrar Programı**

Heterodoks programlar geleneksel (Ortodoks) istikrar politikası araçları yanında kapsamlı fiyat ve ücret kontrolleri gibi gelirler politikası unsurlarını içermesidir.

Heterodoks programların amacı, enflasyonu hızla ve kalıcı bir şekilde düşürmektir. Genellikle yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ekonomilerde tercih edilmekte, istikrar programının inandırıcılığını da artırmaktadır. Heterodoks istikrar programları enflasyona karşı "şok tedavisi" şeklinde uygulanmaktadır.

Heterodoks istikrar programı, ortodoks programın sıkı para, maliye ve sabit kur politikaları ile geçici fiyat ve ücret kontrolleri, bütçe açıklarının kapatılması amacıyla kamu kesiminin disipline sokulması ve parasal reform uygulamalarını içerir.

En tipik biçimi fiyatların dondurulması olan bu kontroller, **yüksek enflasyonu hızlı bir şekilde aşağı çekmek ve işsizlik maliyetlerinin azaltılması için kullanılan araçlardır. (DS-2013)**

### **Ortodoks istikrar programları ile heterodoks istikrar programları arasındaki temel farklılıkları:**

1. Amaçları
2. Kullanılan politika araçları,
3. Performansları yönünden karşılaştırabilir

Kullanılan politika araçları açısından; ortodoks istikrar politikaları, sıkı para ve maliye politikası ile sabit kur politikasını tercih etmekte ve kamu açıklarının büyük ölçüde azaltılmasını ya da tamamen ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Buna karşılık heterodoks istikrar politikaları sıkı maliye politikalarını hedeşemekte, ikinci aşamada genişletici para politikasına izin vermektedir.

### **Her iki programı performans yönünden karşılaştırdığımızda Ortodoks istikrar politikaları:**

- GSMH'nin büyüme oranını düşürür.
- Endüstriyel büyüme oranını düşürür.
- Ekonomide durgunluk ve işsizlik yaratır.
- Heterodoks istikrar programlarında ise daha yüksek büyüme hızı ve daha az işsizlik elde edilmektedir.

### **Ortodoks programların amaçları:**

- Ödemeler bilançosunun sürekli olarak iyileştirilmesi,
- Yurtiçi enflasyon oranının hızla düşürülmesi,
- Kısa zamanda hiper enflasyonun hafifletilmesidir.

### **IMF Tipi İstikrar Programı**

IMF tipi bir istikrar programları öncelikle **bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin istikrarını sağlamaya yönelik** koordineli bir para-maliye ve döviz kuru politikasını içermektedir. IMF destekli istikrar programlarının uygulanmasını gerekli kılan faktörlerden en önemlisi, dış ödemeler dengesinde ortaya çıkan açıklardır.

### **IMF tipi istikrar programlarının içeriği: (DS-2014), (DS-2015)**

- Paranın devalüasyonu
- Sıkı para politikası
- Sıkı maliye politikası
- Ticaretin serbestleştirilmesi
- Ücretlerin kontrolü
- Piyasa faiz oranlarının yükseltilmesi